Право на правду

Висвітлення судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні

МЕДІЙНА ІНІЦІАТИВА за права людини

2020

Опубліковано: Медійною ініціативою за права людини

© МІПЛ, 2020 рік

mihr.ngo@gmail.com

Обкладинка: **Ольга Решетилова**/МІПЛ:
Подільський районний суд Києва.
Слухання у справі Кирила Вишинського

Фото: МІПЛ

у рамках проекту **“Судові процеси, пов’язані зі збройним конфліктом в Україні: моніторинг, інформаційне висвітлення, аналіз”**

Проект реалізовано в рамках спільного конкурсу Міжнародного фонду «Відродження» та Програми розвитку ООН за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії «Подолання безкарності за масові порушення прав людини та інші міжнародні злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту»

ПРАВО НА ПРАВДУ.

ВИСВІТЛЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ В УКРАЇНІ

ЗМІСТ

Зміст 3

1 **Вступ** 5

2 **Загальні висновки та рекомендації** 7

3 **Методологія** 11

4 **Публічність та презумпція невинуватості** 13

5 **Результати проведених фокус груп та інтерв'ю (представники медіа, судді, адвокати, експерти)** 31

6 **Додатки** 39

Додаток 1. Огляд справ 39

Додаток 2. Приклади запитів 54

Від імені групи моніторингу щиро дякуємо усім тим, без кого проведення досліджень і підготовка звіту були б неможливими.

Дякуємо за допомогу експертам з питань перехідного правосуддя - Роману Мартиновському, адвокату Регіонального центру прав людини та Олегу Мартиненку, експерту Української Гельсінської спілки з прав людини.

Суддям, адвокатам, редакторам медіа та журналістам щиро вдячні за участь у фокус-групах та інтерв'ю.

Окрема подяка залученим волонтерам, які протягом семи місяців здійснювали моніторинг судових засідань у різних містах країни.

Звіт підготовлений командою Медійної ініціативи за права людини спільно з ініціативою "Кримський процес", залученими експертами Дар'єю Свиридовою, Сергієм Буровим та іншими, за фінансової підтримки Міжнародного фонду "Відродження" в рамках проекту "Судові процеси, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні: аналіз, інформаційне висвітлення, моніторинг". Звіт відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду "Відродження".

1. Вступ.

ЩОНАЙМЕНШЕ З ЛЮТОГО 2014 РОКУ на території країни відбувається триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата, відповідно до законодавства, 20 лютого 2014 року окупацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь і продовжена окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей України. При цьому, Медійна ініціатива за права людини вважає початком збройної агресії РФ листопад 2013 року, а саме втручання РФ у хід протистояння між протестувальниками та правоохоронцями на Майдані з 30 листопада 2013 року, докази чого містяться у матеріалах розслідування тих подій[1] [2].

Жертвами війни стали вже понад 40 тисяч осіб[3] (з яких понад 14 тисяч - загиблі), 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб, а наслідками стали численні факти порушень прав і свобод людини, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Українські правоохоронні органи розслідують тисячі кримінальних проваджень, пов'язаних із наслідками окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, а також збройного конфлікту на сході України, включаючи справи щодо притягнення до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів проти національної безпеки, грубих порушень прав людини та воєнних злочинів. Ці провадження перебувають на різних етапах, у різних регіонах, процеси відбуваються як над затриманими фігурантами справ, так і заочно.

Через велику кількість цих процесів, їх складність та тривалість, відсутність сталої практики та інші причини, їх системний моніторинг та висвітлення не здійснюється з боку медіа або громадських організацій, за окремими винятками. Висвітленням судових процесів саме щодо справ, пов'язаних із наслідками збройного конфлікту, на час підготовки цього звіту системно займались такі медіаініціативи як «Ґрати»[4], Кримський процес[5] та Медійна ініціатива за права людини[6]. Крім того, за підтримки Програми "Права людини і правосуддя" Міжнародного фонду "Відродження" було проведене комплексне дослідження "Правосуддя на Сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації"[7] щодо спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України (2016-2017). Важливим внеском у моніторинг судових процесів, дослідження питань доступу до правосуддя в умовах окупації є регулярні доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні, підготовлені за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, а також звіт Центру громадянських свобод "Правосуддя в екзилі. Дотримання права на справедливий суд на сході України, включно із територією, тимчасово непідконтрольною українському уряду"[8].

Водночас, саме питання висвітлення судових процесів та дотримання окремих стандартів справедливого правосуддя в цьому контексті ще не були окремим фокусом глибинних досліджень. Такі судові справи є вкрай важливими як з точки зору відтворення та висвітлення подій

1 "Зі вбивствами на Майдані та "втечею" Януковича пов'язані російські номери" - прокурор ГПУ. https://www.radiosvoboda.org/a/27447282.html

2 Вирок Оболонського районного суду м. Києва Віктору Януковичу http://reyestr.court.gov.ua/Review/79393240

3 "ООН порахувала жертви бойових дій на Донбасі серед цивільних і комбатантів". https://www.radiosvoboda.org/a/27447282.html

4 https://graty.me/

5 https://crimean-process.org/

6 https://www.facebook.com/MediaInitiativeForHumanRights/

7 https://www.irf.ua/yak_vplinuv_zbroyniy_konflikt_na_pravosuddya_na_skhodi_ukraini/

8 https://ccl.org.ua/reports/zvit-pravosuddya-v-ekzyli/

збройного конфлікту, так і дотримання стандартів прав людини у цих процесах. Так, на шляху до подолання наслідків війни через запровадження принципів перехідного правосуддя судові процеси в українських судах мають відігравати важливу роль. І йдеться не лише про забезпечення невідворотності покарання за найтяжчі злочини та отримання сатисфакції жертвами, але й про те, що такі судові процеси можуть стати одним із інструментів забезпечення *права населення України знати правду* про події війни.

Публічність таких судових процесів важлива для самих жертв збройного конфлікту. Так, суд не лише дозволяє жертві висловитись, забезпечує можливість оприлюднити інформацію про все, що пережила жертва, але й через публічність процесів надає інструменти досягнення єдиного розуміння суспільством, як судова система країни ставиться до злочинів в умовах збройного конфлікту, засуджує їх чи ні. Крім того, публічність судових процесів дозволяє гарантувати права тим, хто обвинувачується, забезпечити справедливий судовий розгляд. Це прямо впливає й на зменшення шкоди від можливих політичних маніпуляцій, побудованих зазвичай, у першу чергу, на нестачі інформації.

Однак чому сотні судових процесів, в яких іноді звучать унікальні та важливі свідчення про початок війни, знакові події збройного конфлікту, за винятком кількох «спалахів» висвітлення гучних справ, майже не висвітлюються у медіа? Що заважає медіа та громадськості отримувати доступ до інформації про ці судові процеси? Чи забезпечуються такі стандарти справедливого правосуддя як публічність, презумпція невинуватості та інші принципи, вкрай важливі для забезпечення доступу до інформації про суди та побудови довіри до судочинства в рамках збройного конфлікту загалом? Чи, може, вага та значення публічності цих судових процесів не такі вже й важливі у контексті подолання наслідків війни? На ці та інші питання автори спробували знайти відповіді у даному звіті.

Так, *основним фокусом дослідження* стало питання публічності та висвітлення судових процесів, пов'язаних з тимчасовою окупацією АР Крим, міста Севастополь та частини територій на сході України. А саме - практика українських судів у таких кримінальних провадженнях, дотримання в них окремих стандартів справедливого правосуддя, важливість забезпечення публічності таких судових процесів у контексті перехідного правосуддя та погляд на проблему дотичних професійних кіл та експертів.

У рамках підготовки звіту було проведено моніторинг судових засідань в окремих справах по всій країні, пов'язаних з розглядом злочинів в умовах збройного конфлікту; зібрано інформацію від органів влади; проведено закриті зустрічі та інтерв'ю з представниками судової, адвокатської, журналістської та експертної спільнот. А висновки та рекомендації, підготовлені за результатами дослідження, можуть бути корисними та важливими органам державної влади, журналістській спільноті, громадським організаціям та міжнародним партнерам.

2. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Висновки

Наскільки наявний рівень публічності та прозорості судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом, сприяє подоланню наслідків окупації частини території України?

(1) *Узагальнення та ведення статистики справ.* Для забезпечення публічності справ, пов'язаних із збройним конфліктом, важливою є наявність доступної статистичної інформації про них. Проте у ході дослідження встановлено, що державна статистична звітність не передбачає виокремлення, обліку та аналізу кримінальних проваджень, розслідуваних правоохоронними органами у зв'язку зі збройним конфліктом на території України. Порядок та форми державної статистичної звітності передбачають збір та фіксацію даних тільки за кількістю правопорушень, а не проваджень. Проблемою є й складність пов'язати кількісну інформацію щодо справ або вчинених правопорушень у контексті збройного конфлікту з конкретним органом, що проводить розслідування. Статистична інформація формується лише за регіоном вчинення правопорушення. Крім того, викликають питання й підходи до кваліфікації такої категорії злочинів, що, своєю чергою, теж стає значною перешкодою для ідентифікації та узагальнення інформації про справи, пов'язані зі збройним конфліктом. Так, наприклад, за даними органів прокуратури, в 6 областях України у період 2014-2018 років було зареєстровано *11733* правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом, з яких по злочинах проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 437, 438 ККУ) - лише *71*. **Всі ці фактори ускладнюють забезпечення принципу публічності по справах, пов'язаних зі збройним конфліктом.**

(2) *Своєчасний доступ до інформації про справи в судах.* Наявні проблеми з доступом до інформації про судові засідання. Вони не є масштабними, але досить суттєві. Ці проблеми не свідчать про системний зв'язок зі справами, пов'язаними зі збройним конфліктом. Схожа, на нашу думку, картина була б по більшості інших проваджень. Проте саме для таких проваджень вони можуть мати більш несприятливі наслідки. Йдеться про окремі випадки з доступністю інформації на сайтах судів – відсутність такої інформації або розміщення за декілька хвилин до судового засідання. Так, за результатами моніторингу у *13,5% із відвіданих засідань* з доступністю інформації завчасно про судові засідання були проблеми. Ще більш проблемним питанням є розміщення інформації про судові засідання в самих будівлях деяких судів *(у 70% випадків інформація була доступною, у 30% - ні)*. Також варто звернути увагу на несвоєчасне інформування про перенесення судових засідань в окремих судах. *"Про те, що воно не відбудеться (через відрядження головуючої судді) стало відомо через 5 хвилин після того, як засідання мало розпочатися», «Засідання скасували о 8 ранку у той день, коли воно мало відбутися»* - зазначали спостерігачі в рамках проведеного моніторингу. **Така ситуація сприяє зниженню зацікавленості та мотивації редакцій медіа та журналістів відвідувати та, як наслідок, висвітлювати судові процеси.**

(3) *Забезпечення публічності під час судових засідань.* Мають місце окремі випадки перешкоджання доступу журналістів до зали суду на засідання. Часом такі обмеження виправдовуються раптовим зростанням уваги медіа до процесу і, відповідно, браком простору для розміщення всіх зацікавлених. Непокоїть, що в цих окремих випадках суди не спроможні організувати засідання таким чином, щоб усі журналісти мали доступ до суду. Виявлені проблеми з публічним проголошенням судових рішень. Результати спостережень в цьому питанні - подібні до результатів дослідження «Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії Російської федерації» МФ «Відродження». Головною причиною є тиха, швидка та незрозуміла вимова судді. Крім того, медіа не мають узагальненої систематизованої інформації щодо судових процесів, пов'язаних із конфліктом, тож спостерігають або мають

можливість спостерігати за окремими судовими засіданнями, але без урахування всього перебігу справи. А представники медіа-спільноти, опитані в ході дослідження, зазначали велику кількість ресурсів, які витрачаються на висвітлення судових процесів через їх тривалість, зриви судових процесів та віддаленість судів. Також окремо варто зазначити про непоодинокі випадки цькування журналістів за об'єктивне та всебічне висвітлення цієї теми. **Зазначені обставини, на жаль, створюють умови низької зацікавленості ЗМІ у системному висвітленні судових процесів за наслідками збройного конфлікту.**

(4) *Дотримання принципів презумпції невинуватості.* Занепокоєння викликає велика кількість судових засідань, під час яких до обвинувачених застосовуються засоби, що створюють уявлення щодо їх винуватості (переважно йдеться про перебування в «акваріумі» чи клітці, наявність кайданків). Проблемою є й те, що нерідко, посилаючись на повідомлення прес-служб правоохоронних органів, зокрема підрозділів Національної поліції та Служби безпеки України, новинні інтернет-ресурси нехтують принципом презумпції невинуватості, використовуючи формулювання, що заздалегідь до рішення суду визначають підозрюваного як злочинця. Подібні матеріали мали б отримувати відповідну оцінку журналістської спільноти, зокрема, профспілок, та правозахисників як такі, що порушують принцип презумпції невинуватості та професійні стандарти медіаспільноти. Крім того, самі представники медіаспільноти, опитані в ході дослідження, зазначали про таку проблему як *заангажованість та політизованість висвітлення теми* війни різними ЗМІ. За словами одного з редакторів, через те, що більша частина національних ЗМІ належать олігархам, а сама тема війни є частиною великої політичної дискусії та маніпуляцій, журналістам дуже складно й іноді навіть неможливо виводити її на рівень обговорення в аспекті питань прав людини, перехідного правосуддя. «*Ця тема незручна. Одним вигідно бути суперпатріотами, й це один наратив. Іншими підтримується протилежний наратив, як то* «112», «СтранаUA»…» - каже один з редакторів. **Така ситуація не лише не сприяє, але й завдає шкоди в питанні забезпечення права знати правду про події збройного конфлікту, особливо в умовах обмеженої інформації про судові справи щодо війни загалом.**

(5) *Ясність та доступність для населення інформації про хід судового процесу та рішення за результатами розгляду справи. Спроможність правників працювати з такою категорією справ.* Особливо в судових справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, важливо не тільки зробити так, щоб усі зацікавлені мали можливість побачити, почути і бути присутніми. Важливо, щоб інформація про хід та рішення судової справи була зрозумілою кожному. Є потреба у поясненнях ходу процесу, рішення суду та його мотивів зрозумілою мовою не лише для правників. Це дозволить уникати неоднозначності сприйняття інформації в ході та за результатами розгляду судової справи, а також зменшуватиме ризик політичних маніпуляцій.

Недостатньою є просвітницька робота та навчання на всіх рівнях (державному та громадському) щодо висвітлення судових процесів пов'язаних зі збройним конфліктом. Недостатня увага громадськості та низька залученість самих суддів (суддів-спікерів) до коментування рішень лише підвищує суспільну напругу, особливо у випадках неоднозначних та складних судових рішень.

Варто звернути увагу на ще одну важливу проблему, яка заважає висвітленню судів щодо збройного конфлікту, та про яку казали всі опитані представники медіа - низький рівень судової журналістики у країні загалом. «*Тема специфічна та вимагає спеціальних знань. Треба вміти працювати з судовими реєстрами, розкладом засідань. Широкопрофільні журналісти цього не вміють*», - зазначив один зі співрозмовників у ході дослідження. Професіоналізація потрібна не лише журналістам. Важливо мати сталу систему підготовки з міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права задля забезпечення професійної спроможності суддів, адвокатів та прокурорів розглядати таку кате-

горію справ. За результатами проведеного дослідження, серед проблем, які зазначали як більшість судових юристів, так і експерти, - недостатній рівень підготовки правників для розгляду справ, пов'язаних зі збройним конфліктом. **Існує висока потреба у розвитку судової журналістики, програмах підготовки журналістів щодо висвітлення судових процесів та врахування специфіки справ, пов'язаних зі збройним конфліктом. Рівень підготовки суддів, адвокатів та прокурорів щодо розгляду справ у зв'язку зі збройним конфліктом, а також спроможністю будувати комунікацію щодо ходу та результатів розгляду такої категорії справ досі є недостатнім.**

Рекомендації

1) *Уповноваженим органам - судам, Державній судовій адміністрації України* забезпечити сприяння широкому висвітленню судових процесів та їх максимальну публічність, у тому числі, через інформаційно-просвітницькі державні ресурси, створення системи інформування журналістів про судові процеси, пов'язані зі збройним конфліктом. Розглянути питання щодо забезпечення інформаційної роботи і після винесення рішень судами з метою їх роз'яснень населенню, підвищення довіри до суду. Підвищити рівень залученості суддів-спікерів до фахового та доступного населенню коментування судових рішень, особливо по складних судових провадженнях у зв'язку зі збройним конфліктом.

2) *Кабінету Міністрів України, ДП «Національні інформаційні системи», Державній судовій адміністрації України* розглянути можливість створення та організації роботи (включаючи забезпечення доступу на тимчасово окуповані території) єдиного інформаційного порталу з метою поширення серед громадськості загальнодоступної інформації про зміст, хід та наслідки досудових та судових проваджень у зв'язку зі збройним конфліктом. А також забезпечення можливості отримувати повну персоналізовану інформацію про особу у таких провадженнях після проходження відповідною особою належної онлайн верифікації (ЕЦП, банк-ID, інше).

3) *Офісу Генерального прокурора, Державній судовій адміністрації* розширити підходи до системи обліку ведення статистичної звітності задля врахування, узагальнення та поширення інформації про досудові розслідування та судовий розгляд справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні.

4) *Національній школі суддів України, Національній асоціації адвокатів України, Національній академії прокуратури України та іншим* здійснювати підвищення кваліфікації судових юристів (суддів, адвокатів, прокурорів) щодо спроможності здійснювати судовий розгляд справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні. Сприяти подальшій розбудові системного підвищення кваліфікації правників з міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

5) *Засобам масової інформації, журналістській спільноті* посилювати спроможність судової журналістики задля висвітлення справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, шляхом організації навчання та просвітницьких програм для журналістів та іншим чином. Сприяти залученню фахівців, представників судової гілки влади до роз'яснення судових процесів та рішень судів, робити їх не лише публічними з точки зору стандартів правосуддя, а й прозорими та зрозумілими населенню.

6) *Державним органам, міжнародним організаціям та громадянському суспільству* сприяти створенню та підтримці окремих ініціатив, структур або органів, які б відповідали за інформаційно-просвітницьку роботу з населенням щодо судових процесів, пов'язаних зі

збройним конфліктом. Підтримувати та розвивати ініціативи, які сприяють формуванню спільного, об`єктивного бачення подій збройного конфлікту в Україні; діалогу в суспільстві та владі щодо забезпечення права знати правду про події війни як одного з важливих принципів перехідного правосуддя. Забезпечення якісного рівня публічності та інформування щодо ходу та результатів таких проваджень дозволятиме, крім іншого, відновити репутацію тих підсудних, котрі, як виявилося в ході судового розгляду, не скоювали злочин, а також гарантувати невідворотність покарання винних.

7) *Громадянському суспільству* продовжити вивчення та ініціювати грунтовні дослідження проблемних питань, пов'язаних із судовими процесами щодо збройного конфлікту в Україні, зокрема, досліджувати особливості та складнощі спеціальних судових проваджень (in absentia), дотримання стандартів справедливого судочинства в таких справах, інше.

8) *Національній асоціації адвокатів України* розробити та затвердити керівні принципи щодо роботи та особливих гарантій адвокатів, які працюють зі справами, пов'язаними зі збройним конфліктом, а також необхідності дотримуватись нейтральності та професійної етики.

9) *Публічним особам та представникам органів державної влади* уникати публічних виступів з обвинуваченнями підозрюваних, здійснюючи тиск на суд та порушуючи принцип презумпції невинуватості.

10) *Міжнародним моніторинговим місіям, громадським організаціям* здійснювати контроль за дотриманням стандартів справедливого правосуддя в такій категорії судових справ.

3. МЕТОДОЛОГІЯ

Мета дослідження

Оцінити практику та доступність висвітлення судових процесів в українських судах, пов'язаних з тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, тимчасовою окупацією частин Донецької та Луганської областей, та їх вплив на забезпечення права знати правду про події збройного конфлікту.

Дослідницькі проблеми

I. Дотримання стандартів публічності судового розгляду та презумпції невинуватості у судових засіданнях по справах, пов'язаних зі збройним конфліктом та тимчасовою окупацією частини території України.

II. Достатність висвітлення судових процесів, пов'язаних із розслідуваннями злочинів через окупацію частини території України, у контексті права знати правду про події збройного конфлікту.

Як проводилося дослідження

Робота над цим матеріалом не є науковим дослідженням. Були використані доступні методи збору інформації у контексті мети та проблем дослідження для їх аналізу та розробки рекомендацій, адресованих зацікавленим сторонам із висвітлення судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом, у контексті окремих принципів перехідного правосуддя.

Під час роботи над дослідженням було визначено для моніторингу та подальшого аналізу декілька судових проваджень за наступними критеріями:

1) Справи, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні, кваліфікація правопорушень в яких визначена за статтями 109, 110, 111, 258-3, 258-5, 260, 437 або 438 Кримінального кодексу України.

2) Справи, що розглядаються в рамках судового провадження (розгляд по суті або розгляд питання щодо обрання/зміни/продовження міри запобіжного заходу).

3) Судовий розгляд проходить виключно в українських судах на підконтрольній Уряду території України.

Методи дослідження (збору інформації та аналізу):

- Аналіз ведення статистичної звітності органами прокуратури України щодо кримінальних проваджень, пов'язаних зі збройним конфліктом.

  Направлено запити на отримання інформації до 9 органів прокуратури України 8 областей та міста Київ, отримані відповіді від 7 з них.

- Оцінка відповідності стандартам публічності та презумпції невинуватості окремих судових засідань, де розглядалися справи, пов'язані зі збройним конфліктом.

  Відвідано 37 судових засідань у 18 судах, ще у 18 випадках запланованих спостережень судові засідання не відбулись.

- Контент-аналіз публікацій у ЗМІ щодо окремих судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом, та збір інформації по них.

Із січня до грудня 2019 року було проаналізовано інформаційні повідомлення 9 всеукраїнських телеканалів та щонайменше 15 інтернет-ресурсів.

- Фокус-групові інтерв'ю на умовах анонімності з суддями та адвокатами, які мали досвід роботи у справах, пов'язаних з наслідками збройного конфлікту.

  Взяли участь 5 суддів та 6 адвокатів.

- Інтерв'ю з редакторами ЗМІ, експертами з питань перехідного правосуддя.

  Загалом - 5 осіб.

- Аналіз інших досліджень та результатів моніторингів судових процесів.

Обмеження методології

Під час підготовки звіту використовувались інформація та матеріали за результатами відвідування окремих судових засідань, доступних у період із січня до липня 2019 року.

Під час роботи не надавалась оцінка змісту судових проваджень, які відвідувались із метою моніторингу, чи оцінка дотримання всіх стандартів справедливого судочинства, окрім декількох визначених.

4. ПУБЛІЧНІСТЬ ТА ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ

ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ПРО ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ

Спостереження під час судових засідань

Протягом 7 місяців командою проекту відвідано 37 судових засідань. Крім того, судові засідання не відбулися з різних причин ще у 18-ти випадках запланованих спостережень (з них 10 справ по Сходу та 8 – по Криму).

Із судових засідань, які відвідали монітори та які відбулись, 16 стосувалися подій на сході України, 18 – подій в Криму, 2 – де мешканець Миколаєва був звинувачений у шпигунстві, 1 – віднесена до категорії «інші».

У 35 справах обвинуваченими були чоловіки та у 2 – жінки.

У 30 засіданнях провадження були очні, у 5 – заочні, у 2 – засідання відбувалися у режимі відеоконференції.

Обвинувачені були присутні у 28 (75,7%) із 37 судових засідань. В основному, у зв'язку із заочними провадженнями, засідання проводилися за допомогою відеоконференції. В одному з випадків причини відсутності обвинуваченого залишились незрозумілими: *«Обвинуваченого не доставили до зали суду, тому що, за словами співробітників суду, цього дня взагалі не було доставки до суду з СІЗО. З яких причин - невідомо».*

Спостереження відбувались у приміщеннях 18 судів України:

- Дніпровський районний суд міста Києва;
- Подільський районний суд Києва;
- Голосіївський районний суд Києва;
- Оболонський районний суд Києва;
- Київський апеляційний суд;
- Артемівський міськрайонний суд Донецької області;
- Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області;
- Краснолиманський міський суд Донецької області;
- Краматорський міський суд Донецької області;
- Орджонікідзевський районний суд Маріуполя;
- Приморський районний суд м. Маріуполя;
- Сватівський районний суд Луганської області;
- Лисичанський міський суд Луганської області;
- Сєвєродонецький міський суд Луганської області;
- Старобільський районний суд Луганської області;
- Рубіжанський міський суд Луганської області;
- Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області;
- Центральний районний суд міста Миколаєва.

Із загальним оглядом судових справ, засідання по яких відвідували спостерігачі протягом проекту, можна ознайомитись окремо (додаток 1). Він містить інформацію про суд та номер судового провадження, сторони, опис подій та загальну інформацію про фігурантів справи.

Запити на інформацію

Із метою моніторингу, у зв'язку з відсутністю у відкритих джерелах статистичних даних та спробою такі дані зібрати й систематизувати, були направлені запити щодо кількості кримінальних проваджень, розслідуваних українськими правоохоронними органами у зв'язку із збройним конфліктом на території України.

А саме були надіслані запити на інформацію до 9-х органів прокуратури України - Донецької, Запорізької, Луганської, Дніпропетровської, Одеської, Харківської, Херсонської, Миколаївської областей та міста Київ (додаток 2).

Від 2-х органів прокуратури України (м. Київ та Миколаївської області) відповіді так і не надійшли.

Від прокуратури Одеської області надійшла відповідь про неможливість надання запитуваної інформації, мотивована тим, що така інформація не передбачена діючою звітністю органів прокуратури. У відповіді на повторний запит прокуратура Одеської області повідомила, що інформація, надана у відповіді на попередній запит, «*…відповідає дійсності та підготовлена з урахуванням даних, наданих відділом ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи прокуратури області*».

Таким чином були отримані 6 відповідей по суті від органів прокуратури Донецької, Запорізької, Луганської, Дніпропетровської, Харківської, Херсонської областей.

Прокуратури 3-х областей (Донецької, Запорізької, Луганської) додатково переслали запит Територіальним управлінням Державної судової адміністрації, якими також були надані відповіді. Після отримання відповідей від територіальних управлінь ДСА України в липні 2019 року було окремо надіслано запит до Державної судової адміністрації України для уточнення актуальної інформації за 2019 рік. У відповідь ДСА України повідомила, що (1) запитувану інформацію надати не мають можливості, «*оскільки така інформація у звітності судів окремо не ведеться*»; (2) «*… звітність судів подається за відповідний звітний період – рік, тому надання інформації за 2019 рік наразі неможливо*» та направили на офіційний веб-портал «Судова влада України».

Предметом запитів була наступна запитувана інформація:

1. Яка кількість кримінальних проваджень за статтями, пов'язаними зі збройним конфліктом (ст.ст. 260, 258, 258-3, 109, 111, 113, 114, 437, 438 ККУ)?

2. Яку кількість з них було передано до суду?

3. Скільки вироків та яких було винесено по даних провадженнях?

Відповіді від органів прокуратури України були надані на основі офіційної статистичної звітності органів прокуратури, про що повідомили та на яку послались органи прокуратури у відповідях.

У результаті, органи прокуратури 6-ти областей надали інформацію про кількість облікованих (зареєстрованих) кримінальних правопорушень (вчинених у цих областях) за статтями Кримінального кодексу України, по яких запитувалась інформація та про кількість таких правопорушень, скерованих до суду.

Усього за статтями 260, 258, 258-3, 109, 110, 111, 113, 114, 437, 438 Кримінального кодексу України по вказаних 6 областях України у період 2014-2018 років було зареєстровано **11733** правопорушення та **1658** було скеровано до суду. Із них:

- по злочинах проти основ національної безпеки України (статті 109, 110, 111, 113, 114 ККУ) - зареєстровано **958** правопорушень, **279** - скеровано до суду;
- по злочинах проти громадської безпеки (статті 258, 258-3, 260 ККУ) - зареєстровано **10704** правопорушень, **1361** скеровано до суду;
- по злочинах проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 437, 438 ККУ) - зареєстровано **71** правопорушення, **18** скеровано до суду.

У цілому, на жаль, можна зробити висновок про відсутність сталої системи обліку та аналізу справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні. Частково це спричинено й проблемами з кваліфікацією такої категорії злочинів.

Експертна думка

...завтра виявиться, що в рамках існуючої статистики справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, є, наприклад, дві тисячі, а насправді загальна кількість таких злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом, - 6 або 12 тисяч. Люди знову ж будуть відчувати і розуміти цю істотну різницю, але не розумітимуть в чому її причина"

Роман Мартиновський,
адвокат, експерт Регіонального центру прав людини

ПУБЛІЧНИЙ РОЗГЛЯД

Дотримання стандарту публічного судового розгляду має особливе значення у справах, пов'язаних із збройним конфліктом, оскільки лише завдяки слуханню у відкритому суді, доступу до інформації про перебіг справи, про рішення суду можна гарантувати захист прав людини та можливість кожній особі самостійно робити оцінку складних фактів, зменшуючи ризик політичних маніпуляцій. А саме така можливість є надзвичайно цінною в контексті перехідного правосуддя та розбудови миру.

Експертна думка

...право на правду - це робота з минулим, прийняття такого минулого й дії для не повторення конфлікту в майбутньому. Це не факультативний елемент перехідного правосуддя. По суті, з цього можна та важливо починати. Ми повинні зрозуміти, хто почав війну, наскільки винна та чи інша сторона..."

Олег Мартиненко,
аналітик та експерт Української Гельсінської спілки з прав людини

Висновки за результатами відповідей на інформаційні запити

Стандарти публічного розгляду зазвичай стосуються безпосереднього слухання справи в суді та публічного оголошення судового рішення. Разом із тим, гарантування цього стандарту є неможливим без забезпечення доступу суспільства до інформації про справу на всіх етапах. В умовах збройного конфлікту доступність інформації про розгляд справи починається з виокремлення таких справ (проваджень), що пов'язані зі збройним конфліктом, з можливості знати - який саме державний орган здійснює розслідування по справі.

Тим часом, відповіді на інформаційні запити, що були надіслані органам прокуратури України, щонайменше вказують на існуючу необхідність зміни підходів у державній системі статистичної звітності правоохоронних органів і судів.

Державна статистична звітність не передбачає виокремлення кримінальних проваджень, розслідуваних українськими правоохоронними органами у зв'язку зі збройним конфліктом на території України.

У відповідях зазначалося, що форми звітності не передбачають виділення окремо правопорушень, що стосуються збройного конфлікту.

«… у офіційній статистичній звітності органів прокуратури … визначення окремої категорії правопорушень, як таких, що пов'язані зі збройним конфліктом на території України, не передбачено»[9].

Про це повідомляють органи прокуратури Донецької, Херсонської, Харківської областей. Прокуратура Одеської області у зв'язку з цим взагалі не надала запитувані дані по кількості облікованих кримінальних правопорушень за статтями ККУ, вказаними у запиті.

«… облік запитуваних даних щодо кримінальних проваджень, які пов'язані зі збройним конфліктом на території України, діючою звітністю органів прокуратури не передбачено, у зв'язку з чим виокремити та надати їх не вдається можливим»[10].

Порядок та форми державної статистичної звітності передбачають збір та фіксацію даних тільки за кількістю правопорушень, а не проваджень. Це ускладнює забезпечення принципу публічності у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Відповіді містили уточнення та у деяких випадках роз'яснення, що статистична звітність органів прокуратури передбачає облік правопорушень, а не проваджень.

«Облік відомостей у вказаній звітності ведеться за кількістю правопорушень, а не проваджень (у одному кримінальному провадженні може розслідуватися одне і більше кримінальних правопорушень)»[11].

Проблемою є й складність пов'язати кількісну інформацію щодо справ або вчинених правопорушень у контексті збройного конфлікту з конкретним органом, що проводить розслідування.

Статистична інформація формується лише за регіоном вчинення правопорушення.

[9] Із відповіді прокуратури Донецької області
[10] Із відповіді прокуратури Одеської області
[11] Із відповіді прокуратури Херсонської області

«Повідомляємо, що відомості про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх розслідування узагальнюються у звітності за формою №1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення», яка формується накопичувальним підсумком з початку звітного періоду (року) за регіоном вчинення правопорушення (незалежно від органу розслідування) на підставі даних, внесених до ЄРДР користувачами інформаційної системи»[12].

Висновки за результатами спостережень під час судових засідань

Експертна думка

[...] дуже важко забезпечити таку складову перехідного правосуддя як право на правду без максимально публічних та відкритих судових процесів щодо наслідків війни. Тих, де вирішуються питання відповідальності осіб, які вчинили найтяжчі злочини"

Роман Мартиновський,
адвокат, експерт Регіонального центру прав людини

Експертна думка

[...] всі засідання судів мають бути відкритими. Більш того, матеріали судів, крім інформації про конкретну особу, повинні бути надані публіці, щоб їх можна було читати, дивитись, вивчати. [...]."

Олег Мартиненко,
аналітик та експерт Української Гельсінської спілки з прав людини

Про **більшість судових засідань було заздалегідь розміщено інформацію на сайтах судів**. У **5-х (13,5%) із 37 відвіданих засідань** з доступністю інформації про судові засідання завчасно були проблеми.

«Адвокат […] за призначенням […] завчасно подала клопотання про перенесення судового засідання, однак на сайті суду інформації про перенесення засідання не було. Монітор дізналася про це безпосередньо на місці від працівників суду. Голова суду, якого вдалося «спіймати» в коридорі, пояснив, що він прийняв рішення про перенесення засідання у зв'язку з клопотанням захисту […], натомість призначив на цей час інші засідання щодо обрання запобіжного заходу. Він також запевнив, що про нову дату повідомив сторони процесу, однак нічого не сказав про публікацію цієї інформації у відкритих джерелах. Про дату, на яку було перенесене засідання, монітор дізналася від працівників суду»;

«Довелося з'ясовувати дату засідання у прес-служби»;

«… до суду не можна додзвонитись, лінії або не працюють, або ніхто не бере трубку»;

«Ця справа була повністю відсутня на сайті суду»;

«Судове засідання з'явилося на сайті суду тільки в день судового засідання»;

«Заздалегідь було неможливо дізнатися, чи відбудеться засідання. На сайті Оболонського суду не вказано жодного номера телефону»;

«Засідання було у розкладі на сайті суду, але не відбулося. Прокурора та адвоката повідомили».

[12] Із відповіді прокуратури Херсонської області

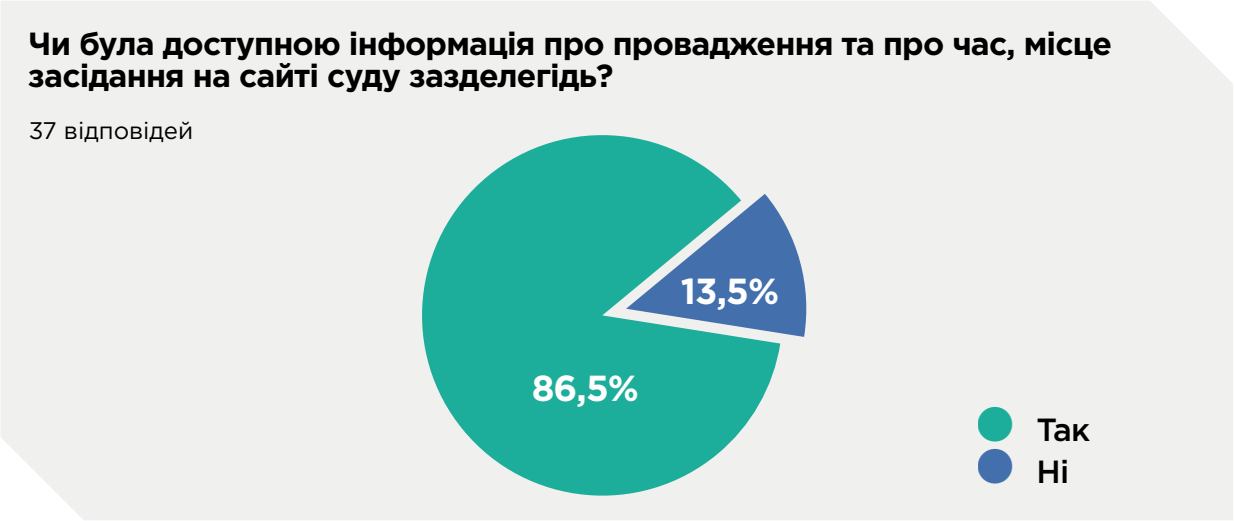

Трохи **гіршою є ситуація з доступністю такої інформації у будівлі суду: у 70% випадків інформація була доступною, у 30% - ні.** Траплялося, що спостерігачі потрапляли на судові засідання випадково – чекаючи на інше засідання.

Деякі ситуації свідчать про **проблеми з доступом до інформації** про судові засідання **з боку окремих судів**:

«Навіть помічник судді не знала, в якому саме залі буде йти судовий розгляд і о котрій він почнеться, бо суддя була в нарадчій кімнаті по іншій справі»;

«Ні судові розпорядники, ні помічник судді не знали в якому залі буде слухання. Тільки перед самим початком сказали про це».

Зафіксовані окремі **проблеми з інформуванням про перенесення судового засідання**:

«Про засідання - так, але не про перенесення. Аналогічна ситуація склалася ще з одним засіданням у цьому ж судді (у справі щодо ймовірних злочинів з боку бійців батальйону «Айдар»), що мало відбутися о 8 ранку. Про те, що воно не відбудеться (через відрядження головуючої судді) стало відомо через 5 хвилин після того, як засідання мало розпочатися»;

«Захисник […] заявив протест щодо перенесення судового засідання, прикувавши себе наручниками до батареї у кабінеті судді»;

«Засідання скасували о 8 ранку у той день, коли воно мало відбутися».

Із проблемою непоінформованості громадськості про перенесення судових засідань неодноразово зустрічалася команда проекту і під час висвітлення судових засідань, коли журналісти діставалися віддалених судів, а приїхавши, дізнавалися, що засідання не відбудеться. Медійна ініціатива за права людини окремо акцентувала увагу на даній проблемі в одному зі своїх дописів13:

> *"Проблема в тому, що ця інформація про перенесення засідання навіть у дуже резонансних справах та важливих завчасно не повідомляється на інформаційних стендах у суді та на веб-сайтах судів. Тобто ви, як вільний слухач, маєте шанс дізнатися про перенесене засідання, тільки якщо маєте безпосередній контакт зі сторонами справи, можете неформально задзвонити до прокурора чи контактуєте з потерпілими".*

Разом з тим, **наявні проблеми не свідчать про системний зв'язок саме зі справами, пов'язаними з наслідками збройного конфлікту в Україні, а швидше є загальними проблемами судочинства в Україні**.

Спостерігачі не стикалися з перешкодами для потрапляння до будівлі суду. Зазвичай необхідно було пред'явити посвідчення особи. У більшості судів при вході є рамка-металошукач, але іноді вона не працює і на неї не зважають. Спостерігачі зазначають, що в окремих випадках охоронців дивувало, що хтось приходить як вільний слухач.

Був випадок, коли охоронниця *«попросила наступного разу повідомляти її, якщо я знову прийду до суду як журналіст, мовляв, вона має повідомити суддю, а той має дати чи не дати дозвіл на моє перебування у залі»*.

Спостерігачі відзначають, що вони не помітили, щоб комусь було відмовлено у вході до будівлі чи до зали суду.

В основному спостерігачі вільно потрапляли до зали суду. Іноді це робилося за погодженням із секретарем або помічником судді, проте переважно з причини, що без цього не можна було дізнатися, в якому залі відбудеться засідання. Зрідка біля зали суду була додаткова охорона та рамки-металошукачі.

[13] https://www.facebook.com/MediaInitiativeForHumanRights/photos/a.1355274427845895/2751678514872139/?type=3&theater

Майже всі засідання, що були відвідані, відбувалися в залі суду. Лише одне – в кабінеті у судді.

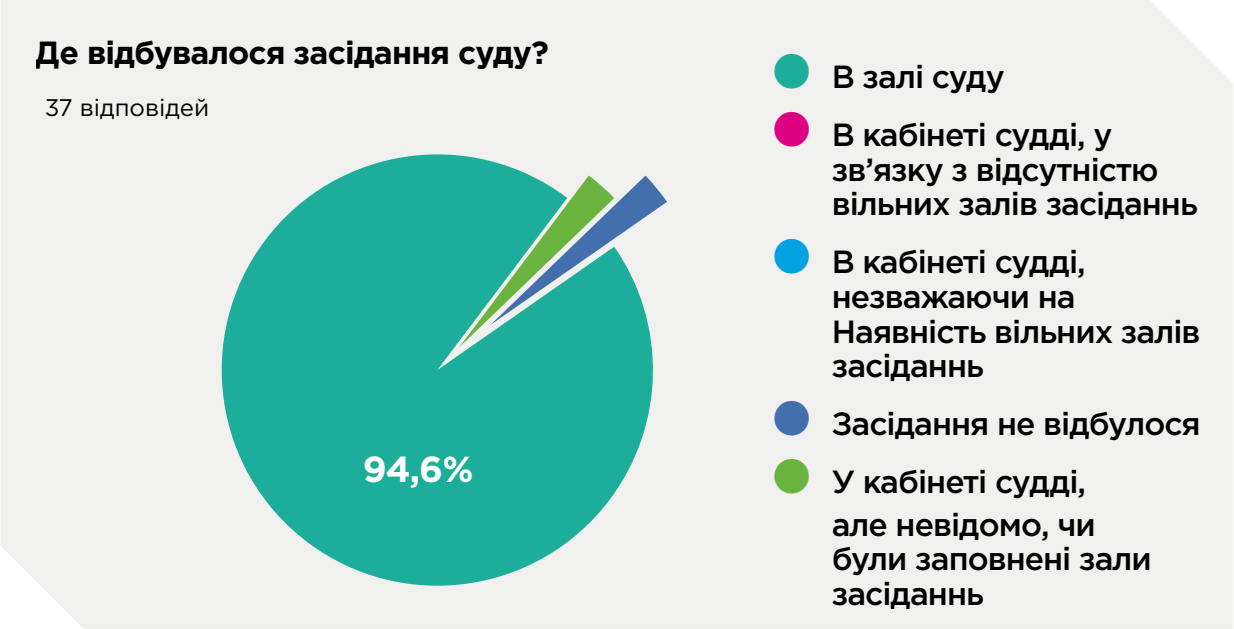

В основному, зали судових засідань, що відвідувались, були доступними для відвідувачів та ЗМІ.

«При вході справа лави для спостерігачів, де сиділи журналісти, інші вільні слухачі, стояла камера, посередині зали захисник обвинуваченого і два прокурори - праворуч, в кінці зали - три судді, перед ними - секретар, і відеоконференція з обвинуваченим» (з опису схеми розміщення учасників судового засідання).

Коли до засідання була значна увага з боку ЗМІ, відзначалося, що зал засідань занадто тісний для ведення відео- та фотофіксації.

«… судді з секретарем, далі на достатній відстані один від одного - сторони захисту та обвинувачення (біля захисту знаходився "акваріум"), далі місця для спостерігачів та журналістів. Проте було замало місця для останніх для комфортного спостерігання та ведення відео- та фотофіксації» (з опису схеми розміщення учасників судового засідання).

Експерт Роман Мартиновський зазначив, що бачить три важливі аспекти при здійсненні правосуддя, які можуть забезпечити реалізацію права знати правду про події війни. Перший - це фізична доступність судового процесу для всіх бажаючих його подивитися, включаючи забезпечення онлайн трансляції. Другий аспект - фізична близькість судових процесів до місця злочину. Третій - якісна підготовка суду та сторін до судових засідань, щоб вони не переносилися і не розтягувалися по часу.

Подільський районний суд Києва. Слухання у справі Кирила Вишинського.
Значна частина журналістів не змогла потрапити до зали засідань через брак місця. Фото: МІПЛ

Оболонський районний суд Києва. Розгляд клопотання сторони обвинувачення
про продовження запобіжногоу заходу Тарасу Синичаку. Фото: МІПЛ

Голосіївський районний суд Києва. Допит свідків у справі Олександра Саттарова. Фото: МІПЛ

Подільський районний суд Києва. Слухання у справі Кирила Вишинського.
Тиснява у залі засідань через брак місця. Фото: МІПЛ

Київський апеляційний суд. Розгляд клопотання захисту про зміну запобіжного заходу Олександру Єфремову. Фото: МІПЛ

Спостерігачі зафіксували, що представники ЗМІ та журналісти **були присутні на половині засідань**, у яких проводилось спостереження: 19 – присутні, 18 – ні.

Принаймні **у 2-х із 18 випадків журналісти не змогли потрапити до зали суду**. В одному із засідань спостерігачі зазначають навіть відкритість до спілкування представників апарату суду.

> *«Жодних перешкод для присутності місцевого журналіста працівники суду чи охорона не чинили. Вони спокійно реагували на відеокамеру, на яку він їх знімав. Оскільки на момент спілкування прес-секретаря суду не було, з нами спілкувалася керівник апарату суду, була ввічливою та відкритою до спілкування».*

На одному із засідань, що відвідувались, був присутній представник Моніторингової Місії ООН з прав людини в Україні.

Результати спостережень свідчать, що **орієнтовно в половині судових засідань**, які були предметом спостережень, судді **доступно та зрозуміло** оголошували рішення. Були випадки, коли судді пояснювали додатково те, що виявилось незрозумілим для однієї із сторін.

У **7 випадках** оголошення рішення, за різними причинами, було **частково доступним** і зрозумілим. Зокрема, в одному із випадків причиною складнощів була участь обвинуваченого через відеозв'язок: *«обвинувачений […] часто не чув, що говорять судді та потім перепитував у перерві присутніх».*

У **4 судових засіданнях** спостерігачі відзначають, що рішення оголошувалось **недоступно та незрозуміло**. Переважно наголошувалося на тому, що рішення зачитували *«занадто тихо та швидко»*. Щоправда, в одному зі спостережень монітори вказують, що *«після того, як суддя читав рішення, сторони судового процесу просили його пояснити і він вже пояснював своїми словами».*

Перешкодою у доступності оголошення рішення в одному із засідань виявилась проблема забезпечення цієї доступності в умовах великої суспільної уваги.

> *«… не можна було зафіксувати, оскільки зала засідань була зайнята камерами та телеоператорами».*

Недостатньо просто забезпечити увагу до судового процесу та поширення інформації про його хід. Інформаційно-просвітницька робота повинна продовжуватися і після ухвалення судового рішення. Це необхідно для того, щоб роз'яснити рішення суду, щоб воно було зрозумілим для населення.

Експертна думка

Чесно кажучи, я не чув жодного нормального коментаря суддів після того, як ухвалене судове рішення. Ось чому, коли суд ухвалив рішення щодо генерала Назарова[14], Президент Порошенко обурився: «Все, нам потрібні військові суди! Що це таке? Бойового генерала засудили!»[15]. Чому в цей час судді мовчали? Чому мовчала судова адміністрація? Чому ніхто не пояснив мотиви ухвалення судом такого рішення? Адже досить було почати говорити про це, пішла б дискусія в суспільстві. А так вийшло, що дискусія вся пройшла в руслі того, що треба відновлювати військові суди. Тому що обурився Президент, йому не сподобалося рішення суду"

Роман Мартиновський,
адвокат, експерт Регіонального центру прав людини

Експертна думка

*[...] **о**креме завдання для органів розслідування та суду - пояснювати свої дії та рішення. Наприклад, чому саме за такою статтею (тероризм, воєнний злочин, інше) Кримінального кодексу переслідується особа, а не просто за вбивство чи грабіж. Невдоволення жертв часто виникає в тому числі й тому, що кваліфікація злочину, в якому підозрюють потенційного злочинця, не відповідає реальній суті вчиненого злочину"*

Олег Мартиненко,
аналітик та експерт Української Гельсінської спілки з прав людини

Висновки за результатами аналізу публікацій ЗМІ

Забезпечення принципу гласності та публічності судового процесу не є можливим без участі засобів масової інформації. При цьому, окрім доступу до участі в судових засіданнях, важливим є системний та неупереджений підхід до висвітлення справ, особливо тих, що пов'язані зі збройним конфліктом. Адже саме через ЗМІ формується суспільна думка щодо невідворотності покарання за злочини або виправдання невинних, дотримання стандартів справедливого правосуддя. Своєю чергою, інформація про судові провадження, засідання в межах цих проваджень має бути доступною.

Аналіз повідомлень та журналістських матеріалів, здійснений у рамках проекту, дозволив виявити певні загальні тенденції в українському інформаційному просторі щодо висвітлення судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом. В основний період дослідження (січень-липень 2019 року) та додатково з серпня до грудня 2019 року було проаналізовано інформаційні повідомлення 9 всеукраїнських телеканалів та щонайменше 15 інтернет-ресурсів.

За результатами аналізу вдалося виокремити основні проблеми у висвітленні судових засідань.

Відсутність у медіа узагальненої і систематизованої інформації щодо судових процесів, пов'язаних із конфліктом.

[14] Рішення суду по справі генерала Назарова http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65701795
[15] Допис на сторінці Петра Порошенко в Фейсбук з реакцією щодо засудження генерала https://www.facebook.com/petroporoshenko/photos/a.474415552692842/976565305811195/?type=3&theater

Повідомлення у ЗМІ щодо судів, пов'язаних із збройним конфліктом, здебільшого стосуються конкретного судового засідання чи рішення суду, рідше - одного судового процесу. Натомість, у статтях та відеосюжетах майже відсутній аналіз загальної ситуації із судами по конфлікту, статистична чи систематизована інформація, яка б давала суспільству уявлення про загальну картину щодо розслідувань подій збройного конфлікту.

За період моніторингу було відзначено лише кілька винятків - матеріалів, в яких журналісти спробували узагальнити інформацію про суди, що стосуються конфлікту:

- матеріал сайту Цензор.Нет "Судові вироки щодо «ДНР/ЛНР»: 43% умовних термінів, військовий квиток «ДНР» «як сувенір» та майор «Беркуту», який поїхав у АТО, щоб передавати інформацію росіянам"[16], в рамках якого авторка проаналізувала 100 вироків судів у справах щодо тероризму;

- аналіз восьми вироків за статтею Кримінального кодексу України "фінансування тероризму" за 2018 рік на сайті "Новинарня" "Милосердя Феміди. Гучна стаття "фінансування тероризму" в судових вироках обертається пшиком"[17];

- переклад матеріалу балканської мережі BIRN[18], опублікований Громадським, про суди над організаторами так званого референдуму на Донбасі 2014 року, авторка якого брала участь у проекті Медійної ініціативи за права людини як журналістка та монітор судових засідань.

У решті випадків ЗМІ реагують на резонансний інформаційний привід, яким може бути вирок суду, як це відбулося, наприклад, у справі Миколи Бутрименка (Кейс Бутрименка»: причетний до загибелі спецпризначенців може через рік вийти на свободу[19]), обрання або зміну запобіжного заходу (для прикладу, справа Валерія Чорнобука: Экс-глава Апелляционного суда Крыма Чернобук освобожден из-под стражи[20]), публічні заяви та звернення фігурантів проваджень (Колишні полонені "ЛНР" поскаржилися до КСУ на припинення справи проти їхнього тюремника[21]) або акції чи прес-конференції громадських організацій (1 ноября под Шевченковским райсудом Киева состоится акция с требованием скорейшего суда над Романом Лягиным[22]). Також варто відзначити, що увагу ЗМІ до судів у контексті збройного конфлікту привертає підготовка до так званих "обмінів" - процесу звільнення заручників і політв'язнів. Для прикладу, суди у справі директора "РИА Новости Украина" Кирила Вишинського, обвинуваченого у державній зраді, посяганні на територіальну цілісність та інших злочинах, почали привертати значно більше уваги медіа, коли у червні 2019 року з'явилася інформація про його ймовірне звільнення з-під варти в рамках одночасного звільнення та повернення "в'язнів Кремля" (Дело Вышинского: в чем его обвиняют[23]).

Натомість, у медіа, окрім публікацій Медійної ініціативи за права людини[24], не було жодної згадки про судовий процес над Денисом Петровим, мешканцем Станично-Луганського району, обвинуваченим у передачі даних про пересування та дислокацію техніки та військовослужбов-

[16] Цензор.Нет "Судові вироки щодо «ДНР/ЛНР»: 43% умовних термінів, військовий квиток «ДНР» «як сувенір» та майор «Беркуту», який поїхав у АТО, щоб передавати інформацію росіянам" https://cutt.ly/7teLHNF

[17] Новинарня "Милосердя Феміди. Гучна стаття "фінансування тероризму" в судових вироках обертається пшиком" https://novynarnia.com/2019/01/18/teror-finanz/

[18] Громадське "Гонитва за показниками та заочне засудження — як розглядають справи проти учасників «референдумів» на Донбасі" https://cutt.ly/yteLZd1

[19] https://www.radiosvoboda.org/a/29948568.html

[20] "Экс-глава Апелляционного суда Крыма Чернобук освобожден из-под стражи" https://cutt.ly/AteLMTC

[21] "Колишні полонені "ЛНР" поскаржилися до КСУ на припинення справи проти їхнього тюремника" https://cutt.ly/yteL0mQ

[22] "1 ноября под Шевченковским райсудом Киева состоится акция с требованием скорейшего суда над Романом Лягиным" https://cutt.ly/LteL2Ts

[23] "Дело Вышинского: в чем его обвиняют" https://ru.krymr.com/a/vyshinski-arest-russia-obvinenie/30134067.html

[24] На Луганщині суд залишив під вартою Дениса Петрова, якого звинувачують у передачі бойовикам інформації про ЗСУ https://www.facebook.com/1303674326339239/posts/2895674797139176?s=100000664945046&sfns=mo

ців Збройних Сил України незаконним збройним формуванням так званої "ЛНР", до грудня 2019 року - моменту, коли стало відомо, що Петрову був поспіхом винесений вирок і змінений запобіжний захід у зв'язку з підготовкою до одночасного звільнення ("Обмін полонених: Україна видасть двох засуджених бойовиків "ЛНР"[25]).

Отже, **у повідомленнях ЗМІ про такі справи лише побіжно надається інформація про власне судовий процес чи суть справи, основний акцент медіа роблять на інформаційному приводі, що їх цікавить в даний момент**.

У якості винятку можна навести лише повідомлення спеціалізованих ресурсів на кшталт сайту "Судовий репортер", які вибірково аналізують вироки судів (Ексдепутата виправдали від підтримки «ДНР» за заявою Дрегера[26]), і з посиланням на які іноді транслюють інформацію інші медіа[27].

ВИРВАНІСТЬ ІЗ КОНТЕКСТУ

Відсутність практики постійного та системного висвітлення судових процесів у медіа призводить до того, що журналістам складно зорієнтуватися у судовому процесі чи хоча б знайти інформацію про нього.

Яскравим прикладом може стати висвітлення справи екс-голови фракції Партії регіонів Олександра Єфремова, судовий процес над яким тривав з серпня 2016 року. В судах Луганської області було проведено 230 засідань і допитано 74 свідки. За цей час у ЗМІ з'явився лише один оглядовий матеріал цієї справи (Колишнього топ-регіонала Олександра Єфремова вже два роки судять у Старобільську[28]) та кілька репортажів з окремих засідань (У Старобільському суді вирішують, чи продовжувати арешт Олександру Єфремову[29]).

Коли Київський апеляційний суд виніс рішення про зміну запобіжного заходу Єфремову на домашній арешт, про це повідомила абсолютна більшість українських ЗМІ, проте лише спеціалізовані медіа змогли пояснити, на якій підставі клопотання про зміну запобіжного заходу розглядає Київський апеляційний суд, на якій стадії перебувають слухання тощо (Як суд відпустив Єфремова додому[30]). Інші медіа лише констатували факт рішення суду, обмежившись нагадуванням про затримання і обвинувачення Єфремова: Єфремова випустили з СІЗО: пробув там 3 роки[31].

Після зміни запобіжного заходу тільки одне ЗМІ повідомило про хід судового процесу: Луганський суд вкотре відклав розгляд справи Єфремова[32].

25 "Обмін полоненими: Україна видасть двох засуджених бойовиків "ЛНР" https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/28/7236110/

26 "Екс-депутата виправдали від підтримки "ДНР" за заявою Дрегера"https://sudreporter.org/eksdeputata-vypravdaly-vid-pidtrymky-dnr-za-zaiavoiu-drehera/

27 "Екс-депутата виправдали від звинувачень у сприянні "ДНР" https://novynarnia.com/2019/11/05/eksdeputata-vipravdali/

28 TheБабель. "Колишнього топ-регіонала Олександра Єфремова вже два роки судять у Старобільську" https://thebabel.com.ua/texts/24238-efremov

29 ТРК Україна. "У Старобільському суді вирішують, чи продовжувати арешт Олександру Єфремовую". https://www.youtube.com/watch?v=GWND6_avk2A

30 Судовий репортер. "Як суд відпустив Єфремова додому" https://www.sudreporter.org/2019/07/yak-sud-vidpustyv-yefremova-dodomu/

31 Українська правда. Єфремова випустили з СІЗО: пробув там 3 роки https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/22/7221632/

32 Українські національні новини. "Луганський суд вкотре відклав розгляд справи Єфремова" https://cutt.ly/vteZfe1

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ

Право на правду не є можливим без права не бути покараним інакше як за рішенням суду. Особливо у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, є великі ризики застосування упередженого правосуддя, передчасного ставлення до підозрюваного як до злочинця. Це не тільки може призвести до засудження або інших негативних наслідків для невинуватої особи, але й послаблює позицію встановлення правди та створює «зброю» для пропаганди на інформаційному фронті.

исновки за результатами спостережень під час судових засідань

У межах спостереження за судовими засіданнями спостерігачі намагалися відзначати, **чи мали місце будь-які ознаки або чи були на обвинуваченому які-небудь предмети, що створювали враження про його винуватість**. Наприклад, кайданки, тюремний одяг, перебування обвинуваченого в «клітці». Результати свідчать, що **у більшості випадків – таких ознак не зафіксовано**. Але **у 15 із 37 відвіданих засідань такі ознаки були.** Переважно це перебування підсудних в «акваріумі» чи «клітці», іноді наявність кайданків.

Чи мали місце будь-які ознаки або чи були на обвинуваченому/ній будь-які предмети, що створювали уяву про його/її винуватість (наприклад, перебування обвинуваченого в клітці, інше)?

37 відповідей

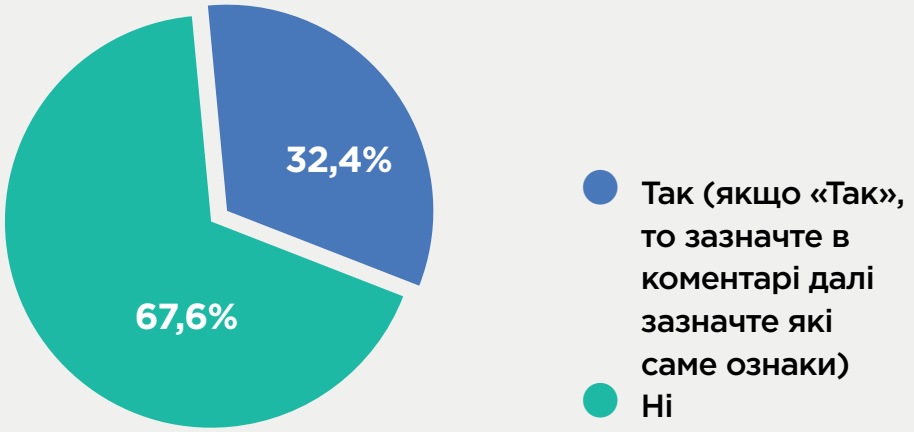

«Обвинувачені знаходились в клітці, заводили їх в наручниках, супроводжували 5 конвоїрів, двоє з яких були в масках»;

«Поліцейські одягали кайданки тільки коли заводили чи виводили підсудного»;

«Обвинуваченого заводили в кайданках, під час судового засідання він знаходився в клітці»;

«Обвинувачений перебував у скляній кабіні. Сам він і його захисники розцінюють це як створення враження про винуватість»;

«Так, він був у клітці. Його заводили до зали у кайданках й знімали їх лише після того, як завели у клітку».

«…велика зала, біля стіни біля входу - стіл судді, посередині кімнати праворуч - прокурорський стіл, ліворуч - захист. Обвинувачений сидів не в скляному боксі, а разом з адвокатами, відповідав з місця. Декілька рядів стільців в кінці зали, біля вікна» (з опису схеми розміщення учасників судового засідання).

«Судді знаходились в кінці зали біля входу до нарадчої кімнати, поряд з ними секретар, далі один навпроти одного сиділи захисник обвинуваченого та прокурори, наступними - спостерігачі, журналісти (з відеокамерою). У той момент у залі за металево-скляним загородженням сидів обвинувачений по іншій справі (?), а біля нього знаходились люди у військовій формі (певно що пристави)» (з опису схеми розміщення учасників судового засідання).

Окрім того, спостерігачі зафіксували випадок, коли адвокат обвинуваченого в одній зі справ заявляв про тиск на свого клієнта.

«… адвокат заявляв про затягування справи стороною обвинувачення і розцінював це як тиск на обвинуваченого».

В іншому випадку спостерігачі повідомили про **підстави вважати, що тиск здійснювався, але адвокат не заявляв про це під час судового засідання**.

«Напередодні засідання адвокат Іщенка - Мироненко (за договором) повідомив, що тиск на його підзахисного здійснювався при затриманні 13.07.2017, утім, він про це в правоохоронні органи не заявляв».

Жоден із спостерігачів не вказує на будь-який моральний тиск. У поодиноких випадках не можна було відповісти на це питання, оскільки засідання були або заочними або не відбулися.

Не спостерігалося й особливих проблем із роз'ясненням з боку суду права обвинуваченого не свідчити проти себе або близьких родичів.

Не було жодного свідчення, щоб обвинувачення або суд намагалися зробити якісь негативні висновки із того, що обвинувачений скористався своїм правом на відмову від надання показів.

Немає відомостей і про тиск на обвинуваченого з метою змусити його визнати провину.

Спостерігачі вказують **лише на два випадки, коли обвинуваченого або його захисників перебивали під час надання показів**.

«Прокурор перебивала адвоката та нагадувала адвокату його обов'язки»;

«Обвинуваченого перебив головуючий суддя. Він попросив його говорити по суті. Обвинувачений сказав, що на його думку, те, що він говорить, відноситься до суті справи, після чого продовжив свою промову й суддя його більше не переривав».

Чи переривали обвинуваченого/ну або його/її захисників під час надання показань?

37 відповідей

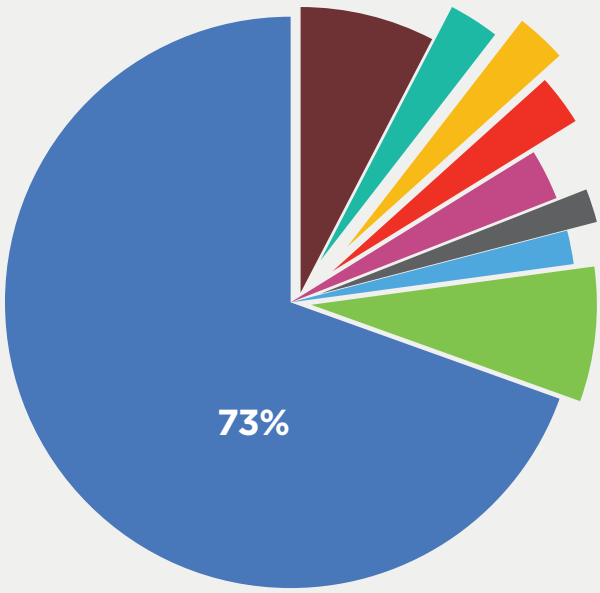

- Так
- Ні
- Неможливо зафіксувати
- Засідання не відбулося
- Заочне
- Судді кілька разів переривали захисників, які, на думку суду, ставили
- Судді постійно переривали свідків, ставили
- Провадження заочне
- Заочка

Відіграючи особливу роль у забезпеченні публічності та гласності судового розгляду, ЗМІ мають самі дотримуватись певних правил, щоб не зашкодити одному із фундаментальних стандартів справедливого правосуддя - презумпції невинуватості. «*...преса має обов'язок інформувати суспільство про суспільно важливі судові справи, але за жодних обставин не повинна підміняти собою суд*», - зазначає Європейський суд з прав людини у своєму рішенні «Ворм проти Австрії»[33]. У рішенні по справі «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства» (1979 р.) Європейський суд з прав людини також зазначає: «*Якщо інформація про судовий процес поширюється в такій формі, що веде до формування в громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість особи ще до рішення суду, то це може викликати неповагу та недовіру до суду*»[34]. Беззаперечним є актуальність цього принципу стосовно проваджень, пов'язаних зі збройним конфліктом. Однобічне сприйняття певної справи у суспільстві може зашкодити правдивому висвітленню інших справ та поставити під сумнів дотримання під час їх розгляду стандартів справедливого правосуддя.

Нерідко, посилаючись на повідомлення прес-служб правоохоронних органів, зокрема підрозділів Національної поліції та Служби безпеки України, новинні інтернет-ресурси **нехтують принципом презумпції невинуватості**, використовуючи формулювання на кшталт "затримали диверсанта, який підривав автошляхи"[35], "судять посібника вбивць"[36] тощо. Лише зрідка редактори сайтів додають у заголовки новин посилання на джерело інформації, наприклад, формулювання "силовики кажуть, що затримали бойовика[37]" або "У Києві затримали одного з основних спонсорів "ЛНР" - Луценко"[38].

Під час моніторингу однієї зі справ щодо обвинувачення у теракті Дениса Бітяя, Сергія Іщенка та Миколи Корюка, Медійна ініціатива за права людини виявила, що підготовлений за інформацією спецслужб новинний відеосюжет[39] згодом був доданий слідством до матеріалів справи.

> *"...сюжет складається зі "злитого" оперативного відео, зокрема, з відеофрагментами допиту підозрюваних відразу після затримання, а також інтерв'ю, записаного самими журналістами із затриманими. Тон закадрового голосу – впевнений та категоричний, жодної тіні сумніву, хоча щодо людей на відео вироку суду, звісно, ще немає, - зазначає монітор Медійної ініціативи за права людини у колонці, написаній за результатами відвідування судового засідання у так званій справі "маріупольських терористів". - Наприклад, показуючи Дениса Бітяя, журналіст безапеляційно називає його терористом. А ось – Сергій Іщенко, в сюжеті видно садни на його обличчі, але в авторів відео це не викликає підозри і вони фрагменти цього відео використовують у сюжеті. Далі у кадрі – Микола Корюк, спершу він прикутий наручниками до одного із правоохоронців, а потім титрований як "співучасник теракту".*
>
> *"Взагалі, коли дивишся це відео[40], то складно зрозуміти, чим воно відрізняється від російських пропагандистських сюжетів", - робить висновок авторка колонки.*

На момент підготовки даного звіту Орджонікідзевський районний суд Маріуполя ще не розпочав вивчення доказів, тому невідомо, яку оцінку він надасть долученому до матеріалів справи відеосюжету і чи з'ясовуватиме, де і за яких обставин було записане відео.

На думку авторів звіту, подібні матеріали повинні отримувати відповідну оцінку журналістів та правозахисників як такі, що **порушують принцип презумпції невинуватості та професійні стандарти медіаспільноти.**

---

33 https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»:[«001-58087»]}

34 https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«fulltext»:[«ДЕЛО%20«САНДИ%20ТАЙМС»%20(THE%20SUNDAY%20TIMES)%20против%20СОЕДИНЕННОГО%20КОРОЛЕВСТВА»],»languageisocode»:[«RUS»],»appno»:[«6538/74»],»documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»]}

35 Укрінформ. "На Луганщині затримали диверсанта, який підривав мости і автошляхи" https://cutt.ly/0teZRNc

36 Український мілітарний портал. "В Запоріжжі судять посібника вбивць українських спецпризначенців" https://cutt.ly/QteZOj1

37 Українська правда. "Силовики кажуть, що затримали бойовика, який підірвав міст на Луганщині" https://cutt.ly/steZA4w

38 Укрінформ. "У Києві затримали одного з основних спонсорів «ЛНР» - Луценко" https://cutt.ly/wteZDfJ

39 "Контррозвідка СБУ запобігла теракту в Маріуполі та врятувала десятки життів" youtube.com/watch?v=cy9B-r52b3o

40 ТСН. "Контррозвідка СБУ запобігла теракту в Маріуполі та врятувала десятки життів" https://www.youtube.com/watch?v=cy9B-r52b3o

5. РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУП ТА ІНТЕРВ'Ю

ПРЕДСТАВНИКИ МЕДІА

У рамках дослідження було проведено декілька закритих зустрічей та інтерв'ю з редакторами засобів масової інформації (загальнонаціональних телеканалів, Інтернет-видань). Кожен із них мав можливість відповісти на декілька однакових питань щодо: (1) причин, з яких ЗМІ не висвітлюють тему судів, пов'язаних з війною на Сході та окупацією Криму? (2) чи вважають, що така робота та висвітлення теми є важливими? (3) які рекомендації б надали, аби зробити цю тему "видимою" для ЗМІ?

Так, цікавими з точки зору виявлення **причин низького рівня висвітлення справ у ЗМІ** виявились результати спілкування з журналістами, редакторами та продюсерами. Серед причин майже всі респонденти зазначали декілька основних.

Усі зазначали, що **тема не є цікавою** як для редакторів та ЗМІ, так і для аудиторії. А саме низький інтерес суспільства, втома людей від збройного конфлікту, нецікаві або типові історії та довга тривалість судових процесів є тими факторами, які роблять висвітлення судових процесів просто нецікавими редакторам та журналістам. Судові процеси зазвичай доволі тривалі, при цьому, редактори не завжди можуть пригадати, що відбувалось рік тому в цьому судовому процесі. Відповідно, зв'язок аудиторії із темою втрачається, люди забувають суть, й таким чином, легко втратити інтерес аудиторії. Так, редактор одного зі ЗМІ зазначив: «*Власне, ми мало пишемо на цю тему тому, що немає сенсу писати про те, що люди не читають. Сам по собі суд – це не інформаційний привід з точки зору читача. Хіба що якийсь суспільно важливий конкретний судовий процес, про це напишемо…* ».

Експертна думка

Про схожі причини низької зацікавленості журналістів у висвітленні судових процесів зазначали й експерти. Так, за словами О. Мартиненка, в судовому засіданні мало що викликає інтерес журналістів: *"Скандальний факт або визнання провини зазвичай "ховаються" на рівні розмови адвоката та прокурора. Тобто яскраві факти "закамуфльовані" юридичною мовою, а слухачу не завжди легко зрозуміти, що за формулюванням "визнав провину" ховається факт – "катував та вбив"*.

Інший співрозмовник відзначив **велику кількість ресурсів**, які витрачаються на висвітлення судових процесів: «*Це роки роботи «в шухляду». І лише потім, коли є якесь рішення по суті, тільки тоді щось цікаве можна написати...*». Засідання по справі можуть тривати роками чи регулярно зриватись без попереджень, при цьому, багато з них проходять у віддалених від редакцій містах. Серед прикладів, які наводили журналісти, суди по справах Майдану, куди роками ходять журналісти, а новин та матеріалів можуть принести мінімум. Не кожне ЗМІ може це собі дозволити.

Експертна думка

У підтримку існування цієї проблеми висловився й один з експертів, Роман Мартиновський: «*Як правило, коли починаються судові процеси, дуже часто суди просто переносять засідання. Сіли на 5 хвилин, якісь процесуальні питання вирішили, перенесли. Сіли через тиждень - 5 хвилин, процесуальне питання вирішили, перенесли. І природно, людина один раз прийде, другий раз прийде, а через кілька засідань інтерес до цього процесу втрачається. Набридає грати в лотерею: буде засідання чи не буде засідання, пощастить, не пощастить. А суди таким чином знижують рівень громадського інтересу, аби певною мірою розв'язувати собі руки для ухвалення рішень і більш вільно почуватися в судовому засіданні. Бо одна справа, коли у тебе 1000 осіб в залі присутня, а інша справа, коли там 5-10 осіб сидить, абсолютно по-іншому суддя почувається ...*».

Однак із цього випливає інша проблема – **заангажованість та політизованість висвітлення теми** конфлікту різними ЗМІ. За словами одного з редакторів, у зв'язку із тим що більша частина національних ЗМІ належать олігархам, а сама тема війни є частиною великої політичної дискусії та маніпуляцій, журналістам дуже складно й іноді навіть неможливо в цих умовах виводити її на рівень обговорення в аспекті питань прав людини, перехідного правосуддя. «*Ця тема незручна. Одним вигідно бути суперпатріотами, й це один наратив. Іншими підтримується протилежний наратив, як то на «112», «СтранаUA»…*» - каже один із редакторів. Інший також зазначає, що українські медіа фокусуються на висвітленні того, що вигідно в збройному конфлікті в залежності від умовної позиції того чи іншого ЗМІ чи редакції: «*Переслідування на окупованих територіях – це важливо. Але якщо СБУ катували когось, то ми цього не покажемо, бо такий сюжет може зашкодити. По факту, це самоцензура. У Росії дзеркальна ситуація… Нейтральних медіа - мало*».

У такій дуальній системі нейтральне висвітлення справи саме по собі може принести репутаційні ризики ЗМІ. При цьому, журналісти відзначають роль та важливість стандартів журналістської діяльності в роботі по цих темах. І хоча в професійному середовищі трапляються дискусії щодо того, що стандарти заважають висвітлювати тему війни, один із наших співрозмовників упевнений у зворотному: «*…ми так не вважаємо, стандарти, навпаки, втримали нас… Це швидше проблема зрілості української медійної школи*».

І тут варто зазначити про наступну важливу проблему, яка заважає висвітленню судів у зв'язку зі збройним конфліктом, та про який казали всі, з ким вдалося поспілкуватись, – **низький рівень судової журналістики** в країні загалом. "*Тема специфічна та вимагає спеціальних знань. Треба вміти працювати з судовими реєстрами, розкладом засідань. Широкопрофільні журналісти цього не вміють*", - зазначив один зі співрозмовників. Саме розвитку судової журналістики стосувалось багато рекомендацій журналістів та експертів, з якими проводились зустрічі.

Важливо не просто ретранслювати, але й досягати розуміння суспільством, що саме відбулось у судовому процесі. Таку роботу з роз'яснення та перекладу з юридичної «на людську мову» можуть робити не лише журналісти й громадські організації, але й сам суд, який може роз'яснити, чому він ухвалив таке чи інше рішення, яке важливе для людей та в контексті права.

Експертна думка

При цьому, до висвітлення судів важливо залучати й зовнішніх експертів та представників судової гілки влади. *«Так, ти приходиш в судове засідання, ти почув, що сказав суд. Публічність дотримана? Дотримана. Але ти не зрозумів, що сказав суд. І яке значення цієї публічності, якщо людина не розуміє, що відбувається»*

Роман Мартиновський,
експерт з питань перехідного правосуддя

Крім того, журналісти, які спеціалізуються на темі чи вже писали про події війни в Україні, зазначають й такий аспект, як **самоцензура та побоювання цькування** за написані матеріали, розслідування. Так, у спілкуванні журналісти говорили нам про те, що стикалися з переслідуваннями, погрозами, критикою з боку політиків та радикально налаштованих організацій саме через матеріали, присвячені темі збройного конфлікту. Ця тема за визначенням є психологічно складною, не кожен журналіст готовий ще й до цькувань та обструкції в Інтернеті. «*Робота з цією темою може наражати редакцію на небезпеку…*» - так зазначив нам редактор одного зі ЗМІ. При цьому, журналісти зазначали, що не відчувають захисту від правоохоронних органів у таких ситуаціях.

Однак говорити про ці справи, так само як і про інші аспекти наслідків війни в Україні важливо, з чим погодились всі співрозмовники. Загалом, публічність судових процесів, прозорість та зрозумілість результатів правосуддя є одним з чи не найважливіших інструментів та шляхів до миру та подолання наслідків війни. Публічність – один із факторів, що запобігатиме сценаріям на зразок «тихо домовитись за спиною та уникнути правосуддя»; дає населенню розуміння, що правосуддя відбувається та невідворотність покарання є не просто гарною фразою в устах чиновників чи експертів; є однією з цеглин в побудові довіри й порозуміння між людьми, жертвами конфлікту та владою.

СУДОВІ ЮРИСТИ

Команда проекту провела також декілька закритих фокус-груп із суддями та адвокатами, більшість із яких мала досвід роботи зі справами, пов'язаними зі збройним конфліктом в Україні. Учасники кожної з груп мали можливість відповісти на питання про те, (1) які складнощі виникають в роботі по цій категорії справ, а також (2) чи важливо, аби ЗМІ висвітлювали суди, пов'язані з тимчасовою окупацією Криму та частини території на Сході?

За результатами проведеної роботи, серед проблем, які зазначали як більшість судових юристів, так і експерти, був **недостатній рівень підготовки судових юристів для розгляду такої категорії справ.**

Судді та адвокати скаржаться на брак чіткої законодавчої бази щодо статусу територій та збройного конфлікту, особливо коли йдеться про територію на Сході. Судді не можуть самі визначати статус територій в процесах, не завжди розуміють, яке право застосовувати, в тому числі, у зв'язку із тим, що не володіють відповідними знаннями. На думку опитаних, питання визначення статусу територій та конфлікту мають вирішити не суди першої інстанції, а Верховний суд та законодавець.

Зі слів одного з суддів, *"...у держави повинна бути чітка позиція, що відбувається в Криму і особливо на Сході від початку війни"*, *"...проблема в тому, що судді не знають, як назвати цю територію і що там відбувається. АТО? Міжнародний збройний конфлікт? Внутрішній збройний конфлікт? Або не хочуть брати на себе відповідальність за кваліфікацію конфлікту та статус території, охопленої війною. Загалом, такі вироки пишуть за шаблоном, бо особливо не знають, як вказувати статус територій, наприклад. Навіть зараз, коли є закон про реінтеграцію Донбасу, бо злочини вчинялись же і до прийняття цього закону…"*.

Майже всі учасники казали про запит на підвищення кваліфікації, недостатність інформації про збройні конфлікти в інших країнах і як вони вирішувалися, на поки що недостатній рівень розуміння кваліфікації злочинів пов'язаних зі збройним конфліктом та як працювати зі статтею 438 Кримінального кодексу (порушення законів та звичаїв війни), про необхідність пропрацювання питань заочних (спеціальних) проваджень тощо. Подекуди у суддів існують страхи «*як би не легалізувати щось «страшне» своїм рішенням*». Для прикладу, навіть справами за фактами народження та смерті на тимчасово окупованих територіях у перший час боялися займатися, бо суддю могли звинуватити у порушеннях (учасники наводили приклади такого тиску з боку працівників Служби безпеки України).

Декілька адвокатів зазначили, що за 5 років в розсилках та інших повідомленнях від Національної асоціації адвокатів України не бачили жодного заходу по підвищенню кваліфікації за темою збройного конфлікту або заочних проваджень.

Крім того, учасники фокус-груп звертали увагу на різне розуміння підходів до розгляду такої категорії справ з боку суду, адвокатури та органів слідства. "*Важливо, розуміючи свою задачу, розуміти всю систему загалом. Має бути спільний діалог щодо проблем розгляду цих справ, але бракує майданчика для діалогу, точніше, діалогу взагалі немає*" - зазначив один із суддів.

Експертна думка

"Я особисто з суддями, що розглядають такі справи, не спілкувався, але можу проводити певні аналогії зі співробітниками, наприклад, прокуратури. За ці кілька років я бачу зростання, повільне, але зростання в питаннях, пов'язаних із застосуванням міжнародного гуманітарного права, в тому числі, законодавства, яке стосується воєнних злочинів. Те саме, думаю, відбувається і в судовому середовищі" ***- зазначає експерт Р. Мартиновський -*** *"Але я так само впевнений, що з урахуванням їх завантаженості, наявний досвід і отримані знання не дозволяють говорити, що на сьогоднішній день вони стали висококласними фахівцями з розгляду цих злочинів… Особливу увагу слід приділяти підготовці тих суддів, які знаходяться поблизу лінії зіткнення, які безпосередньо розглядають ці справи. Але залишається відкритим питання: як судді, які завантажені і часто працюють до 12 години ночі й перевантажені роботою, можуть ефективно займатися питаннями підвищення рівня своєї підготовки. Тобто потрібно думати про те, як розвантажити цих людей, дати їм можливість приділити час для підвищення своєї кваліфікації. Тоді можна від них щось вимагати".*

Важливо зазначити, щонайменше за останній час Національною школою суддів України в партнерстві з програмою USAID "Нове правосуддя"[41], спільно з Українською Гельсінською спілкою з прав людини[42] та іншими партнерами розроблялись та запроваджені ряд навчальних курсів з підвищення кваліфікації суддів щодо міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та їх застосування в національних провадженнях. Така робота в напрямку підвищення кваліфікації як суддів, так і адвокатів щодо спроможності забезпечувати якісне правосуддя у справах за наслідками війни має продовжуватись та посилюватись.

Окремою проблемою під час розгляду цієї категорії справ, що зазначили здебільшого судді, є **тиск під час здійснення правосуддя,** в першу чергу, у справах у зв'язку з війною на сході. Зі слів опитуваних, тиск здійснюється як з боку представників правоохоронних органів, так і громадськості. Учасники фокус-груп наводили непоодинокі приклади прямого тиску на суддів при здійсненні судочинства з боку працівників Служби безпеки України.

"...майже всі такі справи "супроводжуються" СБУ. Або от прокурор Матіос коментує в себе в соціальних мережах справу. Її ще не розглянули, а суддя розуміє, що справа «на контролі» та «не дайте в штангу» - відповідно розуміємо, треба обвинувальний вирок".

"...У кабінеті головуючого судді спільно із представниками військової прокуратури вираховували терміни - скільки призначити покарання, щоб особа на момент вироку відбула призначене їй покарання (не більше та не менше)... для подальшого звільнення під «обмін». Ставили умову, аби особа знаходилась під вартою до самого дня обміну… Такі справи "під обмін" взагалі розглядалися за шаблоном. 20 хвилин – визнає провину чи не визнає, в одне засідання. При тому, що до того справа могла тривати 1,5 - 2 роки".

[41] "Судді тренери Національної школи суддів навчалися викладанню курсу щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного кримінального права (МКП)" https://cutt.ly/rteZHZg

[42] "Судді та адвокати разом з експертами обговорили потребу в отриманні якісної освіти в сфері міжнародного гуманітарного права" https://cutt.ly/6teZKv8

"Справи по конфлікту – про справедливість, війну та правосуддя чи про щось інше? Мені здається, по-різному. Є, очевидно, й для правосуддя. Але є й випадки, коли статті щодо фінансування тероризму використовуються просто для тиску на бізнес, а іноді для показників. У нас в області 70% досудових розслідувань по цих справах – бізнес".

"…У справі, де особу звинувачували в проведенні підривної діяльності, здійснювався тиск на головуючого суддю в процесі з боку працівників СБУ, які намагалися підтримати обвинувачення. Телефонували, намагались приватно зустрітися та переконати у вині особи. Розгляд справи тривав десь 2 роки…" - розповідають учасники фокус-групи.

Декілька суддів відзначали тиск прокуратури під час розгляду питання про зміну особам запобіжного заходу. Повідомляли про випадки, коли на суддів подавали заяву до правоохоронних органів про винесення неправосудного рішення, й судді цей факт сприймали як тиск.

Зазначали судді й про наявність тиску з боку громадськості та активістів під час розгляду такої категорії справ. А саме публічні звинувачення з боку місцевих активістів, що судді або довго розглядають справу, або виносять "неправильні" вироки.

"...або район такий, або щось інше, але мені правоохоронці не дзвонили та голова суду не викликав. Був тиск з боку "айдарівців" чи родичів, коли брали під варту особу, на нас, суддів, кричали «чому сепаратисти мають судити українських вояків?», проклинали. Це все дуже гнітить".

"Чим менше доказів по справі, тим більше активістів приходить. Ще суду не передали матеріали, але вже активісти під судом чекають та вимагають – «закрийте їх, вони ж сепаратисти». Але, звичайно, так не в кожній справі" - розказують судді, учасники фокус-групи.

Та здебільшого судді зазначали про нестачу власне внутрішнього відчуття незалежності та захищеності при розгляді справ внаслідок збройного конфлікту. Вказували на не високі заробітні плати та зняття гарантій недоторканості при високих щоденних ризиках та зовнішньому тиску.

"...До 2017 року майже не виносили вироки по таких справах, або відкладали, або обвинувальні. Ніхто не хоче розглядати такі справи".

"...У багатьох суддів, наприклад, родичі залишилися на окупованій території. Особливо зараз, коли змінився Президент, почали відкладати справи. Деякі судді думають: а раптом далі конфлікт завершиться та сторони домовляться. Ідеться навіть не про страх, а про небажання слухати такі справи".

"...Як такого тиску не було. Проте є розуміння про можливі наслідки прийняття того чи іншого рішення. Наприклад, у випадку звільнення особи з-під варти – це серйозний суспільний резонанс з двох боків".

Декілька учасників фокус-груп звертали увагу на певні перестороги, що зі зміною влади та при можливій зміні політичного курсу судді можуть постраждати через власні рішення (як приклад наводили "справи Майдану").

Крім того, подібні проблеми та нові виклики для правосуддя ідентифіковано й за результатами дослідження Міжнародного фонду «Відродження» щодо спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України. А саме у зв'язку з агресією РФ додались проблеми, пов'язані із загрозами для працівників системи правосуддя через здійснення ними кримінальних проваджень щодо осіб, які беруть участь у збройному конфлікті – як на боці агресора, так і на боці України. За результатами анкетування, яке проводилось в

рамках дослідження, найбільш поширеною формою впливу на правосуддя судді з Донецької та Луганської областей назвали вплив через загрози рідним, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях.

Окремим блоком питань, на яких наголошували учасники фокус-груп, були питання **роботи адвокатів захисту та складнощі розгляду цих справ у рамках спеціальних (заочних) проваджень**.

«Є пара адвокатів, про яких в місті кажуть, що вони фінансуються з консульства РФ. І це помітно з того, як якісно вони працюють. Усі інші здебільшого по таких справах - це адвокати з безоплатної правової допомоги (далі - БПД): приходять вчасно, цікавляться справою, але пасивні під час судових засідань», - розповідає один з учасників.

«Захисники з БПД часто приходять та говорять, що питання про надання дозволу на заочне провадження - на розсуд суду. Відповідно, не працює змагальність сторін. Це проблема БПД, адвокату платять копійки, ці справи для них - тягар».

Загалом, більшість опитаних зазначили, що заочне провадження ставить під сумнів об'єктивність, легітимність та справедливість рішення. А ризик оскарження великої кількості таких рішень або визнання порушень стандартів справедливого судочинства може в подальшому підірвати ефективність та довіру до правосуддя у таких справах в цілому. Серед ключових проблем у таких провадженнях здебільшого зазначали саме повідомлення обвинуваченого. До того ж, заочні справи привертають ще менше уваги ЗМІ, адже проходять у відсутності обвинуваченого. При цьому, саме до заочних проваджень, на думку учасників групи, має бути більше уваги, щоб мінімізувати порушення і зловживання з боку сторони обвинувачення.

Окремим викликом та проблемою при розгляді справ щодо наслідків збройного конфлікту більшість учасників вказали **нейтральність суддів та сторін у таких процесах.** А під час роботи з групою розповідали про непоодинокі випадки проявів заангажованості та упередженості сторін процесу або суддів щодо тієї чи іншої позиції в рамках поточного збройного конфлікту в країні.

"От, наприклад, в кабінеті одного судді фото дітей у формі українських військових АТО, прапор з підписами військових, і все це явно свідчить про погляди суду. Реальному злочинцеві або незаконно обвинуваченому буде страшно, що такий суддя заангажований. А в іншого судді в кабінеті фото дітей з «ДНР/ЛНР», бо є судді не патріоти України і вони теж виносять рішення іменем України" - розповідає один з учасників фокус-групи.

"Адвокати, які працюють у цих справах, теж іноді показують свою політичну позицію. Тобто й адвокати відходять від принципу нейтральності. Ось, наприклад, адвокат "Х" постить в соціальній мережі свої позитивні погляди на «приєднання» Криму до РФ. Формально не порушення, і Національна асоціація адвокатів України проігнорує, і навіть, можливо, буде говорити про асоціювання адвоката з клієнтом. Але це проблема".

"...досі немає оцінки адвокатів, які займають керівні пости в «Л/ДНР» - це проблема і порушення. А ось захищати на окупованій території людину, яку підозрюють у злочинах внаслідок конфлікту, – це робота і не проблема".

Свідомий відхід від принципу нейтральності як суддями, так і адвокатами учасники групи вказували як проблему, вирішення якої полягає, у першу чергу, в дотриманні особами професійної етики. Водночас, усі відзначали важливість побудови довіри до суду і неупередженості у таких справах.

Експертна думка

Як один із шляхів побудови довіри до суду та уваги до судових проваджень в таких справах експерт Роман Мартиновський бачить залучення до здійснення правосуддя іноземних суддів. *"Через п'ять років окупації я з упевненістю можу сказати, що судові процеси, де в якості суддів братимуть участь іноземні судді, будуть користуватися більшим інтересом і довірою людей... Я вважаю, що потрібно впроваджувати систему змішаного судочинства, залучати до цих процесів іноземних фахівців в якості суддів. Спочатку стороння людина, якої не торкнувся конфлікт, реально сприймається як арбітр, як суддя. Вона не зацікавлена ні в тому, щоб визнати когось винним, ні в тому, щоб когось виправдати… Він сторонній спостерігач. Людина, яка реально може оцінити - винна особа чи не винна, без емоцій"*

Що ж до **висвітлення судових процесів**, то більшість адвокатів та суддів погодились з важливістю медійної складової. Хоча й звернули увагу на певні складнощі в побудові комунікації адвокатів та судів із журналістами, ЗМІ та відвідувачами судових засідань. Серед проблем знову зазначають низький рівень довіри населення до судової системи загалом.

"Навіть якщо допустити, що двері судів відкриті, то частина людей туди просто не піде через низький рівень довіри до судової влади в принципі. Вони не чекають справедливого суду. Це стримуючий фактор", - каже один з суддів.

"Плюси висвітлення таких справ – це дисциплінує учасників судового процесу та орган обвинувачення, який вже конкретніше виступає, а не нісенітницю якусь несе в судовому засіданні", -зазначає адвокат.

"На судові процеси ходять здебільшого люди, які підтримують сторону обвинувачення. Але й журналісти ходять, навіть були представники міжнародних організацій, швидше за все, ОБСЄ чи місії ООН з прав людини, й це добра практика".

Серед узагальнених спільних висновків за результатами обговорення проблеми висвітлення судових засідань, пов'язаних із конфліктом, з учасниками групи можна зазначити такі:

- непідготовленість учасників судового процесу та переноси засідань призводять до втрати інтересу журналістів та спостерігачів до процесу;
- важливість забезпечення такого розміру зали суду засідання, який дозволяє розмістити всіх потенційних відвідувачів, або забезпечення онлайн-трансляцій засідань, які викликають суспільний резонанс;
- люди приходять до суду не лише дізнатись, який вирок та за якою статтею отримав обвинувачений, але й про контекст злочину, що саме відбулось та за що він може понести відповідальність;
- ефективна робота адвоката зі ЗМІ - це можливість донести аргументи захисту;
- своєчасність та якість прес-релізів суду може запобігати поширенню некоректної інформації про судовий процес у ЗМІ;
- адвокатам, суддям та обвинуваченню варто надавати інформацію про суть справи зрозумілою мовою, а не суто формально про статті кодексу, сторони та дати засідань.

Експертна думка

За словами експерта Романа Мартиновського, досвід механізмів відповідальності, які створювалися раніше в інших країнах, свідчить, що в їх структурі зазвичай передбачались спеціальні підрозділи з інформаційно-просвітницької роботи. Проте, очевидно, якщо за це будуть відповідати тільки спеціальні державні структури, ми не можемо бути впевнені в тому, що рівень їх роботи буде в повній мірі відповідати існуючому запиту від населення, не буде однобоким та заангажованим. *"Так, наприклад, важливим було б налагодження взаємодії між судовою адміністрацією та зацікавленими громадськими організаціями для максимального роз'яснення рішень та їх наслідків навіть у тих випадках, коли суд обмежений в своїх можливостях публічної комунікації"* - каже експерт.

Команда проекту розуміє, що універсальних рецептів подолання наслідків збройного конфлікту, на жаль, не існує. Українській владі, громадянському суспільству та населенню країни важливо шукати власні шляхи до миру, орієнтуючись на базові принципі перехідного правосуддя. Проте вже сьогодні в судах України розглядаються сотні проваджень за наслідками війни, ще тисячі проваджень перебувають в органах досудового розслідування. Водночас досі, на сьомому році збройного конфлікту реальна загальна кількість таких процесів, їх зміст, ухвалені за наслідками розгляду судові рішення здебільшого не систематизовані та відбуваються майже в повній інформаційні тиші. В майбутньому така ситуація може не лише суттєво ускладнити для України процес встановлення правди про події війни, але й стати однією з причин, що буде перешкоджати процесу встановлення миру та відновлення контролю над тимчасово окупованими Росією українськими територіями.

Справа **Петра МИХАЛЬЧЕВСЬКОГО**

Петро Михальчевський. Фото: Інтернет-видання «Сегодня»

Фігурант:	**Петро Михальчевський**
№ справи:	**755/9714/18**
Суд:	**Дніпровський районний суд міста Києва**[1]
Суддя:	**Марченко Мирослава В'ячеславівна**
Прокурор:	**Лукшиєнко Вадим Миколаєвич, Джерегіс Діна Валеріївна** *(прокуратура АРК)*
Адвокат:	**Валентин Рибін**

Інформація про фігуранта:

Громадянн України, народився 11 жовтня 1959 року в Скадовську Херсонскої області. Колишній міністр охорони здоров'я окупаційного уряду Криму з 17.03.2014 до 12.06.2014.

Опис подій:

Михальчевський був затриманий 5 січня 2018 року в місті Києві. В прокуратурі АРК повідомили, що в рамках кримінального провадження в його тимчасовому житлі в м. Київ, було проведено санкціонований обшук, під час якого вилучені паспорт громадянина РФ, «службове посвідчення» за підписом С. Аксьонова та інші документи, що доводять співпрацю Михальчевського з окупаційною владою. Прокуратурою АРК йому було висунуто підозру по ч. 2 ст. 110 та ч. 1 ст. 111 ККУ. было предъявлено обвинение по статьям 110 ч.2, 111 ч.1 Уголовного кодекса Украины.

Згідно з обвинуваченням, Михальчевський, усвідомлюючи факт збройного конфлікту між Україною та РФ, почав виконувати обов'язки міністра охорони здоров'я Криму. В період з 17.03.2014 до 9.06.2014, обіймаючи посаду міністра охорони здоров'я АРК, забезпечив діяльність незконнно створеного органу влади (Міністерство охорони здоров'я Республіки Крим). Працюючи на посаді, видав щонайменше 5 наказів, легалізуючи в такий спосіб діяльність окупаційного уряду на території АРК. Також Михальчевський давав розпорядження медичним закладам організовувати виборчі дільниці для проведення референдуму. Крім цього, Михальчевський публічно виправдовував дії РФ та закликав мешканців Криму отримувати російські паспорти».

У липні 2019 року Михальчевському було змінено запобіжний захід на домашній арешт, а в жовтні - на особисте зобов'язання.

[1] https://dn.ki.court.gov.ua/sud2604/

Олександр Саттаров і його адвокат Ігор Свінціцький у Голосіївському райсуді Києва. Фото: Ініціатива "Кримський процес"

Фігурант:	**Олександр Саттаров**
№ справи:	**752/9894/18**
Суд:	**Голосіївський районний суд міста Київ**[2]
Суддя:	**Єсауленко Марина Володимирівна**
Прокурор:	**Андрій Гонтар** *(прокуратура АРК)*
Адвокат:	**Ігор Свінціцький**

Інформація про фігуранта:

Олександр Саттаров – громадянин України, член організації «Дніпропетровський казачий округ». До 2014 року служив в міліції, був слідчим, а потім бійцем спецпідрозділу «Беркут».

Опис подій:

За версією слідства, провина Саттарова полягає в тому, що будучи членом «Самооборони Крыму» у березні 2014 року він брав участь у захопленні українського військового аеродрому «Бельбек» у передмісті Севастополя. Саттаров заперечує обвинувачення.

Батько Саттарова заявляв, що після затримання Олександра катували протягом 5 годин. Нацполіція Дніпра стверджує, що розслідує справу про катування, але підозри нікому оголошені не були. Саттаров знаходився під вартою з грудня 2017 року до серпня 2019-го. Його затримали в Дніправ за підозрою в посяганні на територіальну цілісність України, пізніше кваліфікація була змінена на статтю "державна зрада" (ст. 110 ККУ). У серпні 2019 року Голосіївський район суд Києві звільнив Саттарова з-під варти для участі у так званому обміні.

[2] https://gl.ki.court.gov.ua/sud2601/

Справа **Тараса СИНИЧАКА**

Тарас Синичак.
Фото: Крим Реалії

Фігурант:	**Тарас Синичак**
№ справи:	**756/12709/18**
Суд:	**Оболонський районний суд міста Київ**[3]
Суддя:	**Жежера Олена Володимирівна**
Прокурор:	**Станіслав Фрунзе** *військова прокуратура Дарницького гарнізона)*
Адвокат:	**Ярослав Зейкан**

Інформація про фігуранта:

Тарас Синичак – громадянин України, уродженець Івано-Франківської області. За освітою – военный медик, закінчив Українську військово-медичну академію. У 2013-му був призначений заступником начальника медичної частини військового санаторію «Судак».

Опис подій:

Екс-заступника начальника військового санаторію «Судак» Тарас Синичак був затриманий 29 травня 2016 року під час в'їзду з Криму до Херсонської області. Йому вручили підозру в дезертирстві та державній зраді. Херсонський міський суд обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

За версією слідства, обвинувачений був зобов'язаний з 6 до 12 травня 2014 року з'явитися до однієї з військових частин Києва, що передбачалося указом Президента України та директивою Міноборони. Проте Синичак залишився в Криму, через що прокуратура вважає, що його дії слід розцінювати як дезертирство. Те, що він залишився працювати у військовому санаторії «Судак», слідство кваліфікувало як перехід на бік ворога під час збройного конфлікту. В цього, як стверджувала сторона обвинувачення, і полягає державна зрада, що її вчинив Синичак.

Сам Тарас Синичак вважає себе невинуватим. Він заявляв, що 18 березня 2014 року передав рапорт про звільнення зі Збройних сил України начальнику військового санаторию «Судак». Синичак сказав, що не дезертирував, в установленому порядку пішов з української армії і ніколи не переходив на службу до російських військ. За його словами, навесні 2014 року він залишився працювати в санаторії «Судак» як цивільна особа і не брав участі у підривній діяльності проти України.

16 березня 2017 року Дарницький суд Києва визнав медика винним у держзраді та дезертирстві і засудив його до 8 років позбавлення волі. Проте 25 липня 2018 року Апеляційний суд Киева повернув справу до суду першої інстанції. У вересні 2019 року Тарас Синичак відмовився від обміну і залишився під домашнім арештом очікувати вироку суду.

[3] https://ob.ki.court.gov.ua/sud2605/

Валерій Чернобук. Фото: інформаційна агенція «Слово і діло»

Фігурант:	**Валерій Чорнобук**
№ справи:	**752/13604/18**
Суд:	**Голосіївський районний суд міста Київ**[4]
Суддя:	**Чередніченко Наталя Петрівна**
Прокурор:	**Джерегіс Діна Валеріївна (прокуратура АРК)**
Адвокат:	**Костянтин Грицишен, Олег Татаров.**

Інформація про фігуранта

Громадянин України, мешканець міста Дніпро, колишній голова Апеляційного суду АРК, останнє місце роботи – Апеляційний суд Дніпропетровської області.

Опис подій:

За версією обвинувачення, Валерій Чернобук, працюючи головою Апеляційного суду Криму, сприяв країні-агресору у забезпеченні функціонування судових органів на тимчасово окупованій території півострову Крим. Пізніше, з особистих причин, залишив півострів і поселився в Дніпропетровській області. Під час санкціонованих слідчих дій у місцях проживання і роботи Чорнобука, правоохоронці додаткові докази його причетності до анексії Криму.

Сам Чорнобук заперечував свою провину в інкримінованому злочині.

Чорнобук був затриманий силами СБУ 3 листопада 2018 року за підозрою у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 ККУ (державна зрада). 5 листопада Голосіївський районний суд задовольнив клопотання прокуратури АРК про арешт Чорнобука. Але у червні 2019-го Київський апеляційний суд своїм рішенням звільнив Чорнобука з-під варти. Обвинувальний акт у справі прокуратура спрямувала до суду лише у жовтні 2019 року.

[4] https://gl.ki.court.gov.ua/sud2601/

Сергій Білогородський у Павлоградському міськрайонному суді Дніпропетровської області. Фото моніторки МІПЛ Тетяни Козак

Фігурант:	**Сергій Білогородський**
№ справи:	**761/26014/16-к , 761/44670/16-к**
Суд:	**Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області**[5]
Головуюча суддя:	**Самоткан Наталія Григорівна**
Судді:	**Тимченко С.О., Щербина О.О.**
Прокурор:	**Зейналова Оксана Павлівна, Скрипник Олеся Михайлівна**
Адвокат:	**Семенчук Юлія Миколаївна**

Коротка інформація про фігуранта:

Народився 9 квітня 1976 року в селищі Усинську, Комі, громадянин України. У 2006 році був обраний депутатом міської ради Донецька від "Партії регіонів". Від тієї ж партії став у 2010 році депутатом Донецької облради. На позачергових виборах у парламент у 2014 році балотувався як самовисуванець у виборчому окрузі у м. Слов'янськ, але не пройшов. Бізнесмен. Як вказано на сайті Верховної Ради (2014 рік) - фінансовий директор ТОВ «Спілка заводів важкого машинобудування»[6]. За даними відкритих джерел він також засновник та бенефіціар низькі підприємств – зокрема транспортних компаній, інтернет-провайдера, охоронної компанії, а також декількох заводів[7].

[5] https://pvm.dp.court.gov.ua/sud0429/
[6] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0938359-14/ed20141013
[7] https://youcontrol.com.ua/catalog/executives/b/bilohorodskyy-serhiy-anatoliyovych/

Опис подій:

Білогородського заарештували 28 травня 2016 року. 31 травня Шевченківський районний суд м. Києва виніс рішення про запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Вже у лютому 2017 року справу за рішенням Вищого спеціалізованого суду продовжив розглядати Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області – за принципом територіальної підсудності.

Справа Сергія Білогородського розглядалася у суді протягом трьох років. Його звинувачували у пособництві тероризму – а саме, у сплаті податків на окупованих територіях, та у незаконному поводженні зі зброєю (ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 263 КК України).

У березні 2019 року свідки обвинувачення розповіли на судовому засіданні про зв'язки Білогородського з бойовиками «Донецької республіки». Зокрема, про зв'язок з Олександром Бобковим, колишнім нардепом від ПР, який відкрито підтримав сепаратистів. Білогородський стверджував, що деякі свідки заангажовані, а свою справу сфабрикованою з метою відібрати в нього бізнес. Замовником справи назвав колишнього бізнес-партнера Владислава Дрегера.

Один зі свідків обвинувачення заявив про погрози йому після того, як він надав покази у суді проти Білогородського.

Журналіст видання Четверта Влада Сергій Костеж також повідомив про скоєний на нього напад - невідомі порізали колеса його автомобіля у Павлограді, коли він був на суді по справі Білогородського.

У листопаді 2019 року Павлоградський міськрайонний суд виправдав Сергія Білогородського, визнавши не допустимими здобуті докази.

Справа Аркадія КОРНІЄВСЬКОГО

Фото:
„Генпрокуратура ЛНР“

Фігурант:	**Аркадій Корнієвський**
Номер справи:	**426/18968/17**
Суд:	**Кремінський районний суд Луганської області (до цього – Сватівський районний суд Луганської області)**
Суддя:	**Акулов Є.М., Безкровний І.Г, Ковальов В.М.**
Прокурори:	**Джербінов Марлен Мамутович, Тодосюк Дмитро Павлович**
Захисники:	**Левадний Олег Леонідович, Кузнєцова Тетяна Андріївна**
Потерпілі:	**Макаров Олександр Костянтинович, Лелявський Юрій Миколайович, Захаров Сергій Михайлович, Різаєва Гайде Адилівна, Дорохов Олександр Сергійович.**

Інформація про фігуранта:

громадянин України, народився 11.11.1969 у Луганську. Колишній працівник обласного управління СБУ. Нині працює прокурором відділу з нагляду за дотриманням закону при проведенні попереднього слідства слідчими прокуратури слідчого управління „ЛНР“.

Опис подій:

Корнієвський обвинувачується у тому, що у період із першої половини липня і щонайменше до 28 жовтня 2014 року, перебуваючи в Луганську, будучи «слідчим Окремого комендантського полку 2-го Армійського корпусу» т.зв. «ЛНР», організував та особисто здійснив розбійний напад з метою викрадення вогнепальної зброї, викрадення та незаконне позбавлення волі цивільного населення, які незаконно утримувались в будівлі Луганської обласної державної адміністрації, а також в приміщенні виконавчого комітету Жовтневої районної ради м. Луганськ. Під час незаконного утримання цивільних осіб Корнієвський проводив їх допити та віддавав накази застосувати до побої та тортури. Слідство встановило шістьох цивільних осіб, які постраждали від його дій.

Аркадія Корнієвського звинувачують за наступними статтями: ч. 1 ст. 258-3 (участь у терористичній організації); ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (пособництво у веденні агресивної війни за попередньою змовою групою осіб); ч. 1 ст. 438 (жорстоке поводження з цивільним населенням); ст. 257 (бандитизм); ч. 4 ст. 187 (напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із погрозою застосування насильства); ч. 3 ст. 262 (розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської)); ч. 2 ст. 146 Кримінального кодексу України (викрадення та незаконне позбавлення волі людини, вчинені з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, що супроводжувалося заподіянням потерпілому фізичних страждань, із застосуванням зброї, здійснюваного протягом тривалого часу).

У жовтні 2019 року Кремінський суд зупинив судове провадження, пославшись на те, що обвинувачений не поінформований належним чином про судовий процес. Це рішення потерпілий Олександр Ретивов оскаржив у Конституційному Суді.

Денис Петров у суді. Фото монітора МІПЛ Івана Бухтіярова

Фігурант:	**Петров Денис Іванович**
Номер справи:	**461/2241/18**
Суд:	**Рубіжанський міський суд Луганської області**
Суддя:	**Козюменська В.В., Мякінченко Н.В., Синянська Я.М.**
Прокурори:	**Деркачов Д.В.**
Захисники:	**Мозолєв Олег Олександрович, Гавриленко Олександр Іванович.**

Коротка інформація про фігуранта:

Петров Денис Іванович проживав у с. Вільхове, Станично-Луганського району Луганської області. З 2015 року, за його ж словами, працював вантажником на КПВВ „Станиця Луганська“ (перевозив вантажі з підконтрольної на непідконтрольну частину).

Його звинувачують у тому, що він в ході телефонних розмов, передавав інформацію учасникам терористичної організації «Луганська народна республіка» щодо пересування та місць дислокації військової техніки та військовослужбовців Збройних Сил України на території проведення антитерористичної операції, підконтрольній органам державної влади України.

Денис Петров стверджує, що не мав змогу ознайомитись з обвинувальним актом проти нього. Коли ж прокурор почав зачитувати його обвинувальний акт, Петров заперечив, що розмовляв з кимось з тих, кому він ніби-то передавав інформацію та заперечив навіть факт знайомства з ними. Крім того, Петров стверджує, що експертизу записів телефонних розмов, на яких нібито чути його голос, було проведено неякісно, тож він вимагає нової експертизи.

Крім того, Петров стверджував, що звинувачення ґрунтується лише на свідченнях офіцерів СБУ, які, на його думку, є заангажованими.

Спершу справа розглядалась у Галицькому районному суді м. Львова (а обвинувачений перебував у Львівському СІЗО), потім – у Біловодському та Новопсковському районних судах, однак ті відмовились розглядати справу через брак потрібної кількості суддів для розподілу справи. Зрештою справу почав розглядати Рубіжанський міський суд.

24 грудня 2019 року Рубіжанський суд засудив Петрова до 5 років позбавлення волі. Петров визнав провину у повному обсязі. Також суд прийняв рішення про те, що запобіжний захід засудженому скасовується з моменту їхнього обміну на осіб військових формувань України та цивільних заручників, що перебувають в полоні терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР».

Фігурант:	**Ігор Скляров**
№ справи:	**263/12203/18, 263/2918/19**
Суд:	**Приморський районний суд м. Маріуполь**[8]
Суддя:	**Шишилін Олексій Геннадійович**
Прокурор:	**Осипов Д.**
Адвокат:	**Чумаченко Михайло Юрійович, Акулов Юрій Олександрович, Турченко Олексій Валерійович**

Інформація про фігуранта:

У 2013 році Ігор Скляров був призначений на посаду директора ТОВ «Авто-Експрес» де працював до липня 2015 року.

Опис подій:

Склярова затримали 16 липня 2018 року – «під час вчинення злочину» - та на наступний день висунули йому підозру за ч. 1 ст. 258-3 - створення, участь чи сприяння терористичній групи чи терористичній організації. Справу спочатку розглядав Жовтневий суд Маріуполя.

Слідчі також отримали дозвіл на проведення обшуків та вилучення майна у приміщеннях, які належить на праві колективної власності ТОВ «Енергосоюз», в якій фактично винаймають офісні приміщення представники ТОВ «Донбасавто» у м. Слов'янськ. Проте, як виявилося, обшуки проводять не в приміщенні, яке орендують представники ТОВ «Донбасавто», а в офісному приміщенні, орендованому ТОВ «Север-Авто». Арешт частини майна скасовано.

У січні 2019 року у справі змінили кваліфікацію злочину на ч. 2. Ст. 258-5, фінансування тероризму, ч.3 ст. 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон України).

У лютому 2019 року Донецький апеляційний суд ухвалює передати справу до Приморського районного суду м. Маріуполя.

Наразі справа знаходиться на стадії дослідження доказів у суді.

[8] https://pr.dn.court.gov.ua/sud0541/

Олександр Єфремов під час судового засідання у Старобільському районному суді Луганської області. Фото монітора МІПЛ Івана Бухтіярова

Фігурант:	**Олександр Єфремов**
№ справи:	**426/4/17**
Суд:	**Старобільський районний суд Луганської області**
Колегія суддів:	**Пелих О. О., Кудрявцев І. В., Ткач О. В.**
Прокурор:	**Кожухівський П. О.**
Адвокати:	**Євген Солодко, Олександр Мельников, Андрій Смірнов**

Коротка інформація про фігуранта:

Олександр Єфремов (1954 р.н.) - український політик, голова фракції Партії регіонів у Верховній Раді (2010-2014 рр.), народний депутат України (2006-2014 рр.), голова Луганської облдержадміністрації (1998-2005 рр.).

Опис подій:

Олександра Єфремова затримали за підозрою в посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України 30 липня 2016 року в аеропорту Києва. Йому також інкримінують підтримку угруповання «ЛНР» і незаконне заволодіння майном «Луганськвугілля».

Єфремова обвинувачують в організації захоплення будівлі Луганської обласної державної адміністрації навесні 2014 року, в пособництві під час захоплення будівлі Управління Служби безпеки України в Луганській області, вчиненні умисних дій з метою зміни меж території та державного кордону України. Крім того, йому інкримінують організаційне та інше сприяння створенню і діяльності угруповання «ЛНР» і державну зраду.

Окрім провадження, в рамках якого Єфремова було заарештовано, він є фігурантом ще двох справ, в яких підозрюється у заволодінні державними грошовими коштами (за заявою Центру протидії корупції, тиск на службових осіб ДП «Луганськвугілля», що спричинило тяжкі наслідки інтересам держави), та голосування «диктаторських законів» (скоєння злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України, щодо організації голосування у Раді 16 січня за «диктаторські закони»). За цей епізод Єфремову винесли спочатку підозру, а потім – обвинувальний акт.

У січні 2017 року справу було скеровано до Старобільського районного суду Луганської області. Загалом на момент підготовки звіту у справі було проведено 230 засідань, допитано 82 свідки, обвинуваченому 18 разів продовжували запобіжний захід у вигляді тримання під вартою у Старобільському СІЗО. Останнє продовження запобіжного заходу захист Єфремова оскаржив в Апеляційному суді Луганської області, проте там не вдалося зібрати колегію суддів для розгляду скарги, тому її було передано до Київського апеляційного суду. 22 липня 2019 року колегія суддів Київського апеляційного суду змінила запобіжний захід Олександру Єфремову з тримання під вартою на цілодобовий домашній арешт.

Навколо справи Єфремова було відкрито три провадження щодо погроз і підкупу свідків обвинувачення його оточенням[9].

Також один із суддів колегії Кудрявцев І. В. заявив до Вищої ради правосуддя про втручання в його діяльність "щодо здійснення правосуддя, а саме про пожежу, яка сталася 20.01.2019 у належному йому будинку.

[9] https://www.facebook.com/1303674326339239/posts/3123875174319136?s=100000664945046&sfns=mo

Справа **«маріупольських терористів»**

Олександр Єфремов під час судового засідання у Старобільському районному суді Луганської області. Фото монітора МІПЛ Івана Бухтіярова

Фігуранти:	**Сергій Іщенко, Денис Бітяй, Микола Корюк**
№ справи:	**265/13/18**
Суд:	**Орджонікідзевський районний суд Маріуполя, Донецька область**
Головуюча суддя:	**Сергій Гноєвой**
Судді:	**Оксана Костромітіна, Артур Вайновський**
Прокурор:	**Вадим Яксиманецький**
Адвокат:	**Володимир Кінько, Володимир Нетреба, Олександр Мироненко**

Інформація про фігурантів:

Сергій Іщенко, Денис Бітяй, Микола Корюк - громадяни України, всі троє є жителями Донецької області, як підконтрольної уряду, так і тимчасово окупованої території.

Адвокати обвинувачених наголошують на тому, що їхні підзахисні знайомі між собою до затримання не були, а, відповідно, інкримінувати їм створення терористичної групи – недоречно. У кожного із обвинувачених – своя історія, дехто має судимості, вони справляють враження невлаштованих у житті людей.

Опис подій:

Сергій Іщенко, Микола Корюк та Денис Бітяй були затримані 13 липня 2017 року. Їм інкримінується створення терористичної групи (ч.1 ст. 258-3 ККУ), а також незаконне поводження з вибуховими речовинами (ч.1 ст. 263 ККУ).

У медійних матеріалах, опублікованих відразу після затримання підсудних (вочевидь, на основі інформації, отриманої від СБУ) стверджувалося, що вони мали на меті підірвати базу полку "Азов", а також низку цивільних об'єктів. Утім, у суді прокуратура їм інкримінує планування підриву тільки бази підрозділу Нацгвардії під координацією осіб із окупованої території, до того ж, опосередковано, адже обвинувачень саме у підготовці теракту – немає.

Станом на лютий 2020 року слухання по справі продовжуються.

Кирило Вишинський у Подільському районному суді Києва. Фото монітора МІПЛ Олексія Аруняна

Фігурант: **Кирило Вишинський**

№ справи: **758/3042/19**

Суд: **Подільський районний суд Києва**

Головуюча суддя: **Павленко Олена Олександрівна**

Судді: **Зубець Юрій Григорович, Отвіновський Павло Леонідович**

Прокурор: **Мурачов Р. В., Комаровський Є. В.**

Адвокат: **Андрій Доманський, Ігор Мокін**

Запобіжний захід: **тримання під вартою**

Інформація про фігуранта:

Кирило Вишинський - український журналіст 1967р.н. родом з Дніпропетровська. Протягом 1999-2006 років працював редактором та ведучим на всеукраїнському телеканалі ICTV, згодом на російському каналі "Россия-1". З 2014 року Вишинський був головредом незареєстрованого в Україні інтернет-видання "РИА Новости Украина", яке по суті було філіалом російської агенції "РИА Новости".

Опис подій:

Вишинський був затриманий Службою безпеки України у своїй київській квартирі 15 травня 2018 року, паралельно із затриманням тривали обшуки у квартирі Вишинського та в офісі РИА Новости Украина. Як потім у суді стверджуватимуть адвокати Вишинського, слідча група в момент затримання та обшуків допустила низку суттєвих процесуальних порушень. Керівнику «РИА Новости Украина» оголосили про підозру у державній зраді. Слідство до моменту затримання Вишинського тривало понад півроку, на допит було викликано 47 осіб. В рамках розслідування діяльності Вишинського слідчою групою було виявлено злочини нібито підлеглих йому осіб. Зокрема епізод щодо діяльності журналіста Володимира Скачка, якому Вишинський

замовляв матеріали відповідного змісту, було виокремлено в окреме провадження і Скачку було оголошено підозру у державній зраді. Щоправда, Володимиру Скачку вдалося виїхати на територію Росії, наразі його оголошено у розшук.

СБУ під час обшуків виявило 200 тисяч доларів і трудовий договорів з МІА «Россия Сегодня» у банківській скриньці арештованого. Згодом стало відомо, що 2015 року Вишинський отримав російське громадянство, а в медіа була розповсюджена інформація з посиланням на джерела в СБУ, що навесні 2014 року в Криму він створив мережу "журналістів", завданням яких було виправдовувати анексію півострова у своїх матеріалах. За цю діяльність Вишинський був нагороджений нагородою РФ «За повернення Криму» медаллю «За заслуги перед вітчизною» за так зване «об'єктивне висвітлення подій в Криму».

17 травня Херсонський міський суд арештував керівника видання на 2 місяці. Згодом справа була передана до Подільського районного суду Києва. 11 червня 2019 суд закінчив оголошувати обвинувальний акт та повинен був перейти до розгляду справи по суті. Проте 28 серпня 2019 року Київський апеляційний суд скасував ухвалу Подільського районного суду Києва та звільнив Вишинського з-під варти. У подальшому обвинувачений взяв участь у так званому обміні та не повернувся на територію України.

На момент написання звіту суд до розгляду справи не повертався.

МЕДІЙНА ІНІЦІАТИВА за права людини

Прокурору Луганської області
ЯНКО В. М.
Журналістки, координаторки
Медійної ініціативи за права людини
Решетилової Ольги Олегівни,
Електронна адреса: kobylynska.oo@gmail.com
Тел. 097 757 15 64
Вих. №1-2 **від** 14.01.2019

Інформаційний запит

У відкритих джерелах інформації відсутня загальна статистична інформація щодо кількості кримінальних проваджень, розслідуваних українськими правоохоронними органами у зв'язку із збройним конфліктом на території України. Медійна ініціатива за права людини намагається зібрати та систематизувати таку інформацію.

З огляду на це**,** а також із метою забезпечення права громадськості на інформацію, а також *керуючись ст.-ст. 1, 19, 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також ст.-ст. 3,4,5,6,13,14,15,16,17 Закону України «Про прокуратуру», Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Указу Президента України від 05.05.2011 № 547 «Питання про забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 25.05.2011 № 583 «Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади* **прошу повідомити:**

1. *Яка кількість кримінальних проваджень за статтями, пов'язаними із збройним конфліктом* **(***ст.ст***. 260, 258, 258-3, 109, 110, 111, 113, 114, 437, 438 ККУ)** *була порушена правоохоронними органами та спецслужбами Луганської області протягом* **2014-2019** *років***?** *Прошу зазначити окрему кількість по кожній статті***.**
2. *Яку кількість з них було передано до суду?*
3. *Скільки вироків та яких було винесено по даних провадженнях?*

Нагадаємо, що ***обмеження доступу до інформації здійснюється, відповідно до п.3 ч.2 ст. 6 Закону України "Про доступ до публічної інформації",*** *коли шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні, а відтак виходячи з даної норми та за умов відсутності інших підстав обмеження,* ***інформація не може бути обмежена у випадку коли суспільний інтерес переважає можливу шкоду від її оприлюднення .***

Відповідно до ч. 1 ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень» та «Про засади запобігання і протидії корупції» тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п›яти до п›ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За додатковою інформацією просимо звертатися до Ольги Решетилової (м.т. +38 097 757 15 64, e-mail: kobylynska.oo@gmail.com)

Запитувану інформацію прошу надати електронною поштою за даною адресою: **kobylynska.oo@gmail.com** та фізичним листом за наступною адресою: **04119, вул. Деревлянська, 13, оф. 326.**

З повагою,
Координатор Ольга Решетилова
Медійної ініціативи за права людини